

Toyuğun Diri Qalması

© Elçin. Seçilmiş Əsərləri 2 Cilddə. 1987, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı.

I

“Aha!... Ay bərəkallah! Ay maşallah! Odu he-e-e!.. Bəh-bəh.. Aşiq-məşuq əhvalatıdı lap!.. Anası deyir qızım məktəbdədi, ay malades! Bunun da başı batmış məməsi deyir ki, oğlum uşaqdı hələ.. Ay sən öləsən! Ona bax, əcəb uşaqdı! Ağəz, vay-vay-vay, qızın öpüş verməyinə bax...Aha, aha, bircə qol-boyun olmağuvuz çatmırdı, ay malades! Bəh-bəh-bəh!...”

Kənddən Bakıya gedən elektrik qatarının səsi istər-istəməz bir müddət Zübeydənin fikirlərini altüst elədi, dağıtdı bu fikirləri və həmin elektrik qatarını səsi altında Ağagül ömründə birinci dəfə qız öpdü və həmin elektrik qatarının səsi altında Nisə də portfelini qollu-budaqlı əncir ağacına söykəyib ömründə birinci dəfə oğlanla qucaqlaşdı, oğlanla öpüşdü.

Bütün əhvalat da elə buradan başladı.

Elektrik qatarının səsi yavaş-yavaş uzaqlaşdıqca nar ağaclarının dalında gizləniib xısın-xısın əncir ağacına tərəf boylana-boylana Ağagüllə Nisənin öpüşməyinə tamaşa eləyən Zübeydənin beynində “bəh-bəh”lər və “malades”lər də təzədən baş qaldırdı və bu dəm Nisə bütün ömründə oğlanla birinci dəfəki öpüşdən sonra gözlərini açanda lap qəfildən, birdən-birə ay işığında nar ağaclarının arasından boylanıb maraqla, bir az heyratla, bir az da həsədlə onlara baxan girdə, ətli sifəti, yaşına yaraşmayan bir parıltıyla parıldayan yekə qara gözləri gördü:

— Vaxsey! Zübeydə!

Bu ikicə söz pıçılısındakı qorxu, ürkəklik elə bil ki, bircə anlığa həmin yay gecəsinin bürküsündə mürgüləyən əncir, nar, heyva, badam, zeytun ağaclarını, vağzalın daş hasarı boyu qalxmış meynələri, yelsizlikdən bir yarpağı belə titrəməyən tutları da diksindirdi və bu ikicə sözü pıçıldayan

səsin xofundan qeyzə gəldi, nar ağaclarının budaqlarına ilişə-ilişə irəli yeridi.

— Nədi, balam? Nə xəbərdi? Cin-şeytan göründü gözlərüvə? Nöşü-ü-ün?!

Zübeydə bu “Nöşü-ü-ün” ü çox mənalı dedi və bu mənanın dalında nə gizləndiyini həmin yay axşamının istisində əli-ayağı buz kimi soyumuş, ürəyi uçunan Nisə də, çönüb Zübeydəyə baxa-baxa hələ də özünə gələ bilməyən Ağagül də yaxşı başa düşdü.

— Cin-şeytandan ki, belə qorxursan, yaxşı, balam, anam-bacım nöşün camaatın getdiyi düz yolla, işıqlı yolla evivüzə getmirsən? Hə? Nöşü-ü-ün?

Hirsindən və pərtliyindən uşaq kimi dodaqları qaçan Ağagül dedi:

— Düz adamsan, sənin burda nə işin var?

Bu dəfə Zübeydənin doğrudan matı-qutu çəkildi və arvad sidq-ürəkdən heyrət elədi:

— A-a-a!.. Adə, qara məni basınca, mən qaranı basım, hə? Keçməz, atam balası, keçməz! Nolar, camaat durur, biz dururuq! Baxarıq görərik mən düz adamam ya siz düz adamsuz ki, vağzal bağında, əncir ağacının altında, gecənin xəlvətində... gecənin xəlvətində!.. Əvvəlcə bütün bu dediklərinin dalında bir söz tapa bilmədi, sonra dedi: — Gecənin xəlvətində Leyli-Məcnunluq eləyirsüz! — Sonra da elə bil ki, tapıb dediyi bu söz özünün xoşuna gəlmədi, kəsərsiz oldu, dedi:— Əh, qələt eləyər Məcnun atabaatasıyla, Leyli də ondan beşbetər, vağzal bağına gəlməz!

Gözünün yaşı burnunun ucundan gilə-gilə cüzülən Nisə içini çəkə-çəkə:

— Heç kimə demə... — dedi. — Heç kimə demə, qələt eləmişik, Zübeydə... Zübeydə xala...

Zübeydə əvvəlcə elə bil başa düşmədi, eşitmədi bu sözü, sonra qulağına inanmadı Zübeydə, amma Nisə bir də təkrar elədi ki, qələt eləmişik, Zübeydə xala, heç kimə demə kənddə, biabır olarıq biz, Zübeydə xala və sözləşmək, sözlə didişmək həvəsindən Zübeydənin tarıma çəkilməmiş bədəni birdən-birə, bircə anın içində süstəldi, bütün hirs-hikkəsi, kini-küdurəti çıxıb getdi işinin dalınca və arvad açıq-aşkar yumşaldı, ürəyində lap kövrəldi də.

Məsələ burasında idi ki, kənddə uşaqdan tutmuş böyüyəcən hamı Zübeydəyə elə-beləcə Zübeydə deyirdi və bu kənddə birinci dəfə idi ki,

kimsə Zübeydəyə “Zübeydə xala” deyirdi.

— Yanındakını başa sal də... qızım...— dedi Zübeydə. Başlayıb ki, düz adam belə gəldi, əyri adam belə getdi, day nə bilim nə...

Nisə daha bir söz demədi, əyilib əncir ağacının dibindən portfelini götürdü və içini çəkə-çəkə Zübeydənin yanından ötüb getdi. Ağagül də qızın dalınca addımlaya-addımlaya dünyanın ən iyrənc bir məxluquna baxırmış kimi, çimçəşib nifrətlə yuxarıdan aşağıya Zübeydəyə baxdı və bu baxışların altında Zübeydə yenə də mindi cin atına, həmişəki Zübeydə oldu, özünü saxlaya bilməyib Ağagülün arxasınca:

— Ay sən öləsən! — dedi. — Baxarsan!.. — Sonra Nisənin dediyi sözlər də yadından çıxdı. — Baxarsuz!

II

Poçtalyon Nəcəfqulu deyirdi guya alimlər qəzetlərdə belə yazıblar ki, müharibədən sonra otuz ildi Abşeronda belə isti olmayıb. Əlbəttə, Zübeydə yaxşı bilirdi ki, hər deyilən sözə inanmayasan gərək, amma bu yerlərdə belə isti doğrudan da yadına gəlmirdi; heç müharibədən əvvəllər də belə isti yadına gəlmirdi. Bu, lap Aşqabadın o istisinə oxşayırdı, Aşqabadın o istisinə ki, Zübeydə gəmiyə minib, Xəzəri üzüb gedib düşmüşdü o istiyə; qaragül xəzi almağa getmişdi ki, gətirib Bakıda satsın (papaqçı Əlihüseyn şirnikləndirmişdi onu o vaxt, indi gorbagor olub köpək oğlu!) amma bilməmişdi ki, bir qara daş da dalınca gedir: Bakıdan apardığı Nuxa krepdeşinini satdığı yerdə (yaxşı deyiblər ki, artıq tamah baş yarar!) tutmuşdular onu Aşqabad bazarında və amnistiya olmasaydı bir il iki ay on dörd gün yox, şəhərlərarası alver üstə düz altıca il yatacaqdı türmədə. Həmin bir il iki ay on dörd günün elə günü olmadı ki, Zübeydə tövbə etməsin və papaqçı Əlihüseynin də atasının goruna söyməsin ki, bir də belə iş tutmayacaq. Belə iş deyəndə ki, yəni böyük iş, yəni qaz vurub qazan doldurmaq məsələsi. O vaxtdan xırda-xuruş idi Zübeydənin ki, amma xırda-xuruşun da üzü qara olsun, bude, bu gün günortadan bazarda idi, günortanın o cırhacırından axşamacan, satdığı cəmi üç dənə süpürgə olmuşdu. Bu şoqəribə qalmış süpürgələri Abdulla kişi bekarçılıqdan düzəldirdi və Zübeydə kişinin qılığına girib süpürgələri ucuz qiymətə ondan alırdı və bazara aparıb satırdı. Dünən lap betər olmuşdu, cəmi iki süpürgə satmışdı və bu axşam da Zübeydə süpürgələr dolu həsir zənbili nar ağacının

budaqlarına ilişə-ilişə və ürəyində Ağagülün qarasına deyinə-deyinə ağaclıqdan çıxıb vağzal bağının cığırına düşdü; buna bax də, bir hələ “ding” eləyib yumurtadan çıxmamış əncir ağacının altında qızla öpüşür, amma adama elə baxır ki, elə bil ki, gürzə ilana baxır, nədi, balam, nolub, sancacağam səni, sancmışam səni, nədi axı? Atan səhərdən axşamacan avtobus sürür burada Bakıya, Bakıdan bura, yığıb gətirir evə, anan yeyib harınıyır, özün də uşağın başını tovlayıb gətirirsən axşamın qaranlığında əncir ağacının altına, indi nolub, mənəm təqsirkar? Nöşün, lənətullah, bu da bu tərəfdən çıxdı qabağıma...

Zübeydə uzaqdan ona tərəf gələn adam qaraltısında milisioner Səfəri o saat tanıdı, lənətullahı da onunçun dedi və içi süpürgə dolu həsir zənbili görüb milisioner Səfərin yenə qırsaqqız olmaması üçün, təzədən öyüd-nəsihət verməməsi üçün yolunu dəyişdi, vağzalın aşağı tərəfindən keçən cığıra döndü ki, Məsməxanımın indi bağlı olan tərəvəz köşkünün qabağından dövrə vurub evə getsin; yolu xeyli uzandı və bu da Zübeydəni lap dilxor elədi.

Zübeydə elə bildi ki, milisioner Səfər onu görmədi, amma milisioner Səfərin də gözləri sərraf gözləri idi, lap uzaqdan Zübeydəni tanıdı, əlindəki həsir zənbili də gördü, arvadın tez yolu dəyişib başqa cığıra düşməsinin də səbəbini başa düşdü və axır vaxtlar, yəni bir xeyli müddət Zübeydəni faydalı əmək yoluna çağır-çağır daha zihara gələndən sonra, bu tufeyli arvad barədə sabitləşmiş fikri bir də gəlib beynindən keçdi: “— Əşşi, qoy cəhənnəm olsun, getsin, qozbeli qəbir düzəldər”.

Əlbəttə, Zübeydənin xəbəri yox idi ki, milisioner Səfər bu saat onun ancaq qəbirdə düzəldəcək qozbel hesab elədi (xəbəri olsaydı, yenə bir şey bəhanə eləyib milisioner Səfərin arvadı Zübeydəylə – bu əfəl oğlu əfəlin də arvadının adı Zübeydə idi – kəndin ümumi hamamında bir dava-dalaş qoparacaqdı ki, arvadlar onları güclə aralayacaqdı!), amma elə-eləcə dilxor idi və dilxor-dilxor da getdi öz xarabasına.

Bayaq vağzal bağından keçib bazardan evə qayıdırdı, cığırın qırağındakı ağaclıqdan ancaq onun eşidə biləcəyi bir pıçıltı eşitdi və əlbəttə, Zübeydə də Zübeydə olmazdı ki, tez, lap bircə göz qırpımında özünü ağaclığa verib pıçıldaşanların kim olduğunu pumasın; baxıb gördü ki, bəli, məclis arəstədi, bağça müəlliməsi Füzuzənin qızı Nisə ilə o zəhləsi getmiş Ağabacının oğlu Ağagül dayanıblar üzbəsurət və pıçıldaşa-pıçıldaşa eşq-məhəbbətdən dəm vururlar, sonra da qol-boyun olub öpüşdülər və sonra da

qızın gözünə cin-şeytan göründü.

Belə-belə işlər.

Bu tərəfdən də bu milisioner Səfər böyurdən çıxıb yolunu uzaq saldı; qaragün oğlu qaragün, altı yekə qızı var, altısı da evdə; bu qızların yükü altda az qalır boğazının damarları şişib partlaya, papağını da çıxaranda xalis keçəl bülbülə oxşayır, bircə dənə tük də yoxdu başında; əşsi, özü bilər, sənə nə, sən kimsən, ləçər arvadı var, qoy o da dərini çəksin kişisinin..

Düzdü, bir dəfə, lap elə bu yazın sözüdü, milisioner Səfər bazar başında ona yaxınlaşıb bir söz dedi, həmin söz heç yadından çıxmır, beynində həkk olub qalıb o söz düz üç aydı, tez-tez yadına düşür və milisioner Səfərin azı otuz ildə ona dediyi sözlər bu bircə cümlənin yanında tamam heç zaddı.

Zübeydə Bakıdakı köhnə rəfiqəsi Anuşdan zəfəran, sarıkök, cirə, zəncəfil, yumurta boyamaq üçün rəngbərəng boyalar alıb gətirib kəndin bazarında satırdı, milisioner Səfəri görüb şey-şüyünü yığışdırdı, bazar başına getdi və on-on beş dəqiqədən sonra elə oradaca milisioner Səfər təzədən pırtlayıb çıxdı böyurdən, gəlib Zübeydəylə üzbəüz dayandı və Zübeydə elə bildi ki, milisioner Səfər yenə də bir neçə il bundan qabaqki kimi, onu milis idarəsinə aparacaq, amma milisioner Səfər onu milis idarəsinə aparmadı, arvadın qıpqırmızı xınalı saçlarına, cavanlıqda çox sinəsinə döyən cayılların aqlını başından eləmiş və indi yavaş-yavaş kiçilən, sulanan qara gözlərinin kənarındakı qırıqlarla, lırtlaşmış, buxağı sallanan sifətinə baxdı, baxdı, elə bil Zübeydənin cavanlığı gəldi durdu gözlərinin qabağında (qəribəydi ki, milisioner Səfərin bu baxışları altında Zübeydə də birdən-birə öz cavanlığını yadına saldı, öz cavan sir sifəti, cavan əndamı gəldi durdu gözlərinin qabağında) və dedi:

— Özünü o qazanın altında yandırdın ki, içindəki heç kimə lazım deyil...

Milisioner Səfər bu sözləri dedi və çıxıb getdi..
Həmin gün Zübeydə tamam hali-pərişan oldu.

Nə isə, gəldi çıxdı evinə.

Kənddə ancaq işi düşənin - alanın, satanın, axtaranın, Bakıya ev dəyişənin, bağ kirayə verənin..., - ayağı dəyən bu ev, bu həyat-baca kəndin aşağı başında, qumluqla qayalığın arasında idi və bu qayalıqdan dəniz yüz əlli-iki yüz metr məsafə vardı və yay-qış dənizin səsi Zübeydənin radiosuydu,

konsertiydi; Bakıya, ya başqa bir yerə gedəndə, əlbəttə, bu qum üçün də darıxırdı, bu qayalıq üçün də, həyətdəki bu meynələr üçün, iydə, xar tut, ərik, heyva, nar, əncir ağaclarıyçun da darıxırdı, amma hər şeydən çox, ən birinci, dənizin səsi üçün darıxırdı.

Zübeydənin ikiotaqlı daş evi, mətbəxi yanında hamamı və hamamın da yanında içəri tərəfdən divarına yarıyacan çex kafeli düzölmüş tualeti vardı. Həyətdə balaca çarhovuzu vardı və cəmi iyirmi sotluq bu həyətdəki sağlam ağaclar kəndin az-az həyətlərində vardı və ümumiyyətlə Zübeydənin evindəki, həyat-bacasındakı səliqə-sahmanına kənddə onun Ağabacı kimi ən birinci düşmənlərinin belə, sözü yox idi.

Zübeydə həyətdə girən kimi, əlindəki həsir zənbili hirsə darvazanın yanındakı alma ağacının dibinə atdı və guya bütün taqsırlar yazıq Abdulla kişidəymiş kimi, onun qarasına bir-iki yağlı söz dedi, sonra iti addımlarla quyuya yaxınlaşıb bir vedrə su çəkib çıxardı, sərin sudan bir parç götürüb birnəfəsə başına çəkdi və bu bir parç sərin quyu suyundan sonra elə bil bir balaca sakitləşdi. Vedrənin qalan suyundan üç-dörd ovuc töküb üz-gözünə çırpırdı, bir-iki parç da su doldurub artırmamanın sement döşəməsinə atdı ki, bir az sərinlik olsun.

Quyunun həndəvərində ağcaqanad daha çox idi və Zübeydə vedrəni yerə qoyub yaş əliylə ətli qollarını, sinəsini şappıldada-şappıldada artırmaya qalxdı, hər tərəfi açıq artırmamanın bir kənarında qurduğu miçətkənin içinə girib palazın üstündən sərdiyi nazik yay döşəyində uzandı, başını yumşaq mütəkkəyə qoyub qollarını açdı və sinədolusu nəfəs alıb bir:

— Oxxay!.. — dedi.

Dənizdən lap yavaş bir uğultu gəlirdi, yel deyilən şey yox idi və dənizin xırda bir ləpəsi də tərənəmirdi. Artırmada yaş sement döşəmə çox tez qurudu və sərinə də çox tez keçib getdi, elə bil həyətdə ocaq qalamışdı və həsar boyu əkilmiş küknar ağaclarının qozalarının səsi də elə bil ocaqda yanan odunun şaqqıltısıydı; küknar qozaları hərdən bir öz-özünə şaqqıldayıb çatlayırdı, sonra bir-bir tuppultuyla yerə düşürdü.

Zübeydə miçətkənin altından əlini uzadıb taxta kətilin üstündəki bir ləyən üzündən bir gilə qoparıb ağzına qoydu, sonra, əllərinin ikisini də başının altında çarpazladı. Üzüm giləsi isti idi və elə bil ki, bütün dadını-təmini itirmişdi. Ümumiyyətlə, elə bil ki, meyvələr get-gedə dadsızlaşırdı və Zübeydə sidqürəkdən hayıfslana-hayıfslana fikirləşdi ki, hanı indi Hövsan

soğanı, Corat qovunu, Zirənin ağ turpu, kökü, Buzovnanın kahısı, Nardarandakı Paçan bağlarının qara şanı, Sarayın, Novxanının ağ şanı, Qala tərəfdəki Hacıxuna bağlarının sarıgiləsi, Bilgəhin səhər-səbahi kəhrəba kimi ənciri?

Zübeydə bunları fikirləşdi, bu meyvələrin, tərəvəzin təmini ağzında hiss elədi və birdən-birə özü də özünə çox köhnə, qədim bir məxluq kimi göründü.

Zübeydə heç də yaxşı bilmirdi ki, neçə yaşı var, vaxtıyla o qədər o tərəf-bu tərəf eləmişdi yaşını ki, o qədər dolaşdırmışdı ki, axırda özü də çaşbaş qalmışdı; hər halda əlli altı ilə əlli səkkiz arasında olardı, artıq olmazdı, amma əskik də olmazdı.

Burası da qəribə idi ki, Zübeydə birinci dəfəydi beləcə ciddi surətdə yaş barədə fikirləşirdi, yəni yaşını nə üçünsə azaltmaq barədə yox, nə üçünsə çoxaltmaq barədə yox, elə-belə, səbəbsiz-zadsız, düzünəqulu öz yaşı barədə.

Nə isə, aşıq deyib ki, ya bir başqası, hər halda kimsə deyib ki, gün keçdi, il keçdi, cavan olmaram bir də mən. Zübeydə bunu da fikirləşəndən sonra, Molla Nəsrəddinin bir əhvalatı yadına düşdü; deyirlər ki, bir gün molla ata minmək istəyirmiş, ayağını üzəngiyə basıb bir güc eləyib, iki güc eləyib, amma ata minə bilməyib, deyib ki, eh, hardasan ey cavanlıq, sonra baxıb görüb ki, yan-yörəsində heç kim yoxdu, deyib; “— Heç cavanlıqda da bir zibil deyildim!”.

Əşşi, molla da getsin işinin dalınca, o birisi də, sən allah, qoy uzanmışıq yerimizdə, qoy bir nəfəsimizi dərək, amma bir məsələ vardı ki, Zübeydə, misal üçün, Aşqabadın o istisinə düşəndə, dünya-ərzə Ağagülün heç izi-sorağı da yox idi, amma indi adama elə baxır ki, elə bil əfi ilana baxır.

III

Ağagül “aerodrom” papağını başından çıxarıb köhnə divanın üstünə çırpdı və ürəyində Yer üzündəki bütün pis adamlarçun, o cümlədən də, təbii ki, Zübeydəyəçün hansı söz lazımıydısa, o sözü də dedi.

Ağabacı yerdən palazın üstə oturub qabağındakı bir böyük məcməyi sirkəlik üzümü balonlara doldururdu və indicə salamsız-kələmsız içəri girən oğlunun qaşqabağına təəccüb elədi. Axır günlər səhər-axşam Ağagülün üzü gülürdü, nə deyirdin onu eləyirdi, işə-gücə yarıyırdı və Ağabacı belə

üzüyalığı təkə belə yozurdu ki, bir azdan oğlu ikiillik əsgərliyə gedəcəkdə, özü də uzağa gedəcəkdə, Pribaltikaya, buna görə də ikiillik ayrılıq qabağı ipəkdən yumşaq olmuşdu.

Əlbəttə, Ağabacı bilmirdi ki, məsələ təkə bunda deyil, ikinci əsas səbəb də var və ikinci əsas səbəb ondan ibarət idi ki, düz iki il dərdindən dəli-divanə olduğu, dalınca düşdüyü, yayın bürküsünə, qışın boranında, payızın küləyində, yazın yağışında xəlvətə qapıları ağzında dayandığı Nisənin də daş ürəyi axır ki, yumşalmışdı və Ağagülün axırıncı məktubuna cavab göndərmişdi və bu cavabdan sonra düz doqquz gün idi ki, hər gün xəlvətə görüşürdülər. Nisə həyat və insanlar barədə, vəfasızlıq və ilqar barədə danışır, hərəsinə üç-dörd dəfə baxdığı hind kinolarını Ağagül də papirosu papiros dalınca tüstülədə-tüstülədə və çox da ciddi surətdə Nisənin yanınca addımlayırdı, çox zaman da danışmağa söz tapmırdı.

— Nolub, ədə, papağı nöş tullayırsan? — Bunu heyrətlə oğluna baxan Ağabacı soruşdu.

— Heç, — dedi və yenə də ürəyində Yer üzündəki bütün pis adamları və o cümlədən də Zübeydəni söydü.

Ağabacı ona görə heyrətlə oğlunun halını xəbər aldı ki, başqa vaxt Ağagül “aerodorom” papağını az qala yatanda da başından çıxarmırdı, yayın cırhacırında da nazik köynəkdə, nazik şalvarda və bu “aerodrom” papaqda gəzirdi, bu papaq Ağagülün böyük qardaşı Baladadaşın papağı idi və il yarım bundan əvvəl Baladadaş əsgərliyə gedəndə bu papağı Ağagülə verdi ki, gəzdirsən başında, həmişə qeyrətini çəksin bu papağın; Baladadaş indi Amur vilayətində əsgər idi və beş-altı aydan sonra qayıdıb gələcəkdi və Ağagül Baladadaşın papağını kişi kimi gəzdirmişdi başında, amma indi içəri girən kimi, papağı başından çıxarıb vızıldatdı divanın üstünə, pis adamların əməli yandırıb-yaxmışdı onu, özü də ayrı cür yandırıb-yaxmışdı.

Ağabacı yerindən qalxıb əlini dəsmalla sildi və Ağagülün günorta suyunu içib küftəsi ilə kartofunu axşama saxladığı kasanı gətirib qıraqları xırda qırmızı gül naxışlı, ağ süfrəli mizin arxasında oturmuş Ağagülün qabağına qoydu, soğan, vəzəri, reyhan gətirdi, bir dənə sirkəyə qoyulmuş badımcan, çörək gətirdi və Ağagül də nə anasının üzünə baxdı, nə qabağındakı göy-göyərtyə, küftəyə baxdı, elə kortəbii yeməyə başladı.

Ağagül orta məktəbi keçən il bitirmişdi və indi Bakıdakı şoferlər kursunda oxuyurdu, iki həftədən sonra qurtarardı kursu və iki-üç həftədən sonra da

gedərdi əsgərliyə, özü də bilirdi hara: vayenkom Mürsəlov demişdi ki, səni göndərəcəyəm Pribaltikaya, gözəl yerlərdi, yolları da əntiqə, gedib orada canla-başla xidmət eləyərsən Vətənə.

Nisə gecə məktəbində oxuyurdu, onuncu sinifdə, gündüzlər uşaq bağçasında işləyirdi, anasının yanında, uşaqlara nəğmə oxumaq öyrədirdi, yeddillik musiqi məktəbini də qurtarmışdı Nisə, qarmon çalırdı.

Düz doqquz gün idi ki, Ağagül gecələr məktəbin dalında xəlvətə Nisəni gözləyirdi və onlar adamsız yerlərdən keçib vağzal bağıyla evə gəlirdilər, yəni Nisə gedirdi öz evlərinə, Ağagül də gəlirdi öz evlərinə. Ağagül istəyirdi Nisəni nişanlayıb getsin əsgərliyə, amma Nisə deyirdi ki, yox, qayıdıb gələrsən sonra; Nisə bilmək istəyirdi ki, Ağagülü həqiqətən sevir, yoxsa yox, özünü bu iki ildə sınamaq istəyirdi.

Bu gecə Ağagül ömründə birinci dəfə Nisəni öpdü və Nisə də ömründə birinci dəfə icazə verdi ki, oğlan onu öpsün və Ağagül heç vaxt inana bilməzdi ki, haçansa bir gün gələcək, bugünkü gün kimi və o, Nisəni xəyal aləmində yox, gecə yuxuda yox, doğrudan-doğruya öpəcəkdir və əlbəttə, Ağagül heç vəchlə ağına gətirməzdi ki, belə bir məqamda Zübeydə kimi dinsizin-imansızın biri gəlib kəsdirəcək başlarının üstünü.

Nisə vağzal bağıyla gələ-gələ ağlayıb özünü öldürürdü ki, biabır olacağam bütün kənddə, Zübeydə biabır eləyəcək məni, sonra da dedi ki, Ağagül, qurban olum sənə, Ağagül, qoyma biabır eləsin məni Zübeydə, get ona yalvar-yaxar, Ağagül, qardaşımın üzünə baxa bilmərəm, heç kimin gözüne görünə bilmərəm. Ağagül də dedi ki, qorxma, amma bunu deməyə nə var ki, demək asandı amma Zübeydə kimi bir ifritənin ağzını yummaq asan iş deyil, gördüyünün də üstünə yüzünü qoyub səhər sübhədən bütün kəndə yayacaq, biabır eləyəcək Nisəni bütün aləmdə və Nisə də dərd eləyəcək bunu ürəyində, allah bilir neyləyəcək Nisə, nə desən eləyər Nisə, lap özünə əl də qaldırar, tək qardaşı Atabalanın yanında rüsvay olmasın, tək kəndin arvadlarının arasında anasının başı aşağı olmasın.

Zübeydə yalvar-yaxar başa düşən deyildi, bunun özünü də səhər bir söz eləyib yayacaqdı aləmə ki Ağagül gəlib ağlayırdı yanımda ki, qələt eləmişəm.

Zübeydənin, gərək, milisioner Səfər demişkən, maddi marağı olsun.

IV

Zübeydə miçətkənin altından çıxıb otağa girdi və tərdən tamam yaş olmuş pal-paltarını çıxarıb təzəsini geydi, özü də tez-tez, tələsik geydi ki, şifonerin qapısındakı yekə yumurtavarı güzgüyə gözü sataşdıqca sallanmış döşlərini və yekə qarnını görməsin, sonra həyətə düşdü quyunun motorunu işə saldı, şlanqı əlinə alıb ağacların dibini, qızılgül kollarını (bu gülləri elə xoşlayırdı ki, dərib aparıb Bakı bazarında od qiymətinə satmırdı, güllər elə-eləcə kolun üstünə solub tökülürdü), evin arxasında əkdiiyi pomidor, badımcan, bibər ləklərini, soğanı, vəzərini, kəvəri, şüyüdü sulamağa başladı. Ümumiyyətlə bu bağbağçanı Zübeydə öz əlləriylə salıb becərmişdi, təkcə o hasar boyu küknar ağaclarını yazıq Əbdül əkmışdi ki, küləyin qabağını kəssin.

Düzdü, kənddə deyirdilər ki, Zübeydə səkkiz dəfə ərə gedib, amma əslində Zübeydə bircə dəfə, yəni rəsmi surətdə bircə dəfə ərə getmişdi, Əbdülə. Əbdül müharibədən əvvəl bu kənddə faytonçu idi, tək adam idi, hamamın yanında bir daxması vardı, orda yaşayırdı (sonralar, müharibədən sonra, Zübeydə bu daxmaya bir balaca əl gəzdirib onu dördqat artıq qiymətə satmışdı) və Əbdül bülbül gülə aşıq olan kimi, Zübeydəyə aşıq olmuşdu. Onun bu aşıqlığı kənd camaatının dilinin əzbəri idi və hamı ona Qeysəbdül deyirdi, ən başlıcası isə Əbdül özü belə bir ləqəbdən incimirdi, əksinə, xeyli fezyab olurdu və Zübeydə ona məhəl qoymayıb (faytonçu Qeysəbdül hara, iri qara gözləri sürməli, boyu sərv, beli incə, durna yerişli Zübeydə xatın hara!) onu ələ saldığı vaxtlar, yəni müharibədən əvvəl və müharibənin ilk çağlarında o boyda kişi eşqin dərdindən bəzən uşaq kimi ağlayırdı da. Məhəbbətin gücü o yerə gəlib çatmışdı ki, Əbdül yeganə atını satıb Zübeydəyə hədiyyələr almaq istəyirdi, qabirkot “demasezonni”, qabardin yubka, yun jaket və ilaxır bu kimi şeylər, amma at çox qoca idi və gəlib baxanlar bu atdan imtina edirdi. Müştərilər Qeysəbdülün qoca atına o qədər baxmışdılar, dişlərini o qədər yoxlamışdılar ki, yazıq at kim yaxınlaşırdısa, o saat özü dinməz-söyləməz dodaqlarını qaldırıb dişlərini ağardırıdı.

At da yazıq, elə Əbdülün özü də yazıq, indi o atın da sümükləri çürüyüb gedib, Əbdülün də; iyirmi ildən artıq idi Əbdülün öldüyü.

Zübeydə müharibənin axırncı ili Əbdülə ərə getdi; ərə getdi deyəndə ki, Əbdülü gətirdi öz evinə, kəbinini də kəsdirirdi, vəssalam. Əbdülü də bir növ Zübeydənin ev əşyası, həyət-bacanın əmlakı kimi bir şey idi. Zübeydə çox vaxt Bakıda rəfiqələrinin yanında qalardı, bəzən Tiflisə, Kislovodskaya, Soçiyə gəzməyə gedərdi, bəzən aylarla, bax, bu həyətə ayaq basmazdı və Qeysəbdül gözətçilik eləyərdir buralarda və Qeysəbdül burasını da çox yaxşı başa düşmüşdü ki, Zübeydə ona niyə ərə gedib; öz yerini bilən adam idi

Qeysəbdül və buna görə də kənd camaatının onunla işi yox idi, dəyib-dolaşmırdılar ona, sataşıb ələ salmırdılar onu.

Əlbəttə, kənd camaatı əvvəlcə Qeysəbdülü məzəmmət elədi, “gör gedib kimi alıb” dedi, “o həyasız şəhərdə kefdə-damaqda, Araz aşığından, Kür topuğundan bu da, bu başı batmış da, burada güya ərlik eləyir, guya evin kişisi olub” dedi, cavanların arasında “xoşqeyrət oğlu, xoşqeyrət!” deyib ürəyində onu söyənlər də oldu, amma yavaş-yavaş hamının ona yenə də yazığı gəlməyə başladı və bir müddətdən sonra, elə bil ki, Qeysəbdülün Zübeydəyə heç bir dəxli yoxmuş kimi, kişinin yanında da arvadının dalınca danışdılar; kimin ağzına nə gəlirdi elə Qeysəbdülün yanındaca Zübeydənin qarasına deyirdi və Qeysəbdül heç cıncırını da çəkib bir kəlmə söz demirdi; ən qəribəsi bu idi ki, Qeysəbdül incimirdi də, elə bil ki, deyilən hədyanların hamısı ilə razı idi, amma di gəl ki, nə fayda, özündən asılı deyilid, bütün kürreyi-ərzi Zübeydənin bir dırnağına da dəyişməzdi. Kəndin arvadları bunu yaxşı bilirdi və belə bir aşıqlıya, belə bir sədaqətə ürəyində paxıllıq eləyənlər də çox idi; belə bir aşıqlıq, sədaqət kənd arvadlarının yanında Qeysəbdülün hörmətini qaldıraraq qoymuşdu dağ başına. Zübeydə kənddə olmayanda, arvadlar hərdən bir güya ki, təsədüfən Qeysəbdülün həyatına gəlirdi, hal-əhval tuturdu onunla, xörək gətirən, təndir çörəyi yollayan da olurdu və hətta iki-üç arvadın adın çəkirdilər ki, guya bu arvadlar sonradan-sonraya Qeysəbdülə aşıq olublar.

Hə, öz yerini bilən adam idi rəhmətlik Əbdül. Bir dəfə nə üçünsə kənddən Bakıya, Zübeydənin o vaxtkı yaxın rəfiqəsi Rozagilə zəng eləyib Zübeydəni xəbər almış ki, hardadı, bir aydan artıqdı xəbər-ətər yoxdu ondan, Roza da soruşub ki “a kto eqo sprəşivayet?”, Qeysəbdül də cavab verib ki, “Abdul”, Roza bərkdən gülüb və deyib ki, “eşə ne izvestno, kto koqo Abdul!”.

Sonralar o məclis olmurdu ki, Roza bu telefon söhbətini danışmasın və əhli-məclis də saqqanaq çəkib gülməsin. Zübeydənin kefin kök olanda özü də gülürdü, qanıqara olanda Rozanın abırın bükürdü ətəyinə, “paxıllığından yanıb-yaxılırsan ki, mənərim ərim var, ağzı ətə çatmayan pişik kimi, az qalırsan öləsən, alan yoxdu axı səni, qalmısan aralıqda!” deyirdi. Roza qızarırdı, bozarırdı, “zarafat eləyirəm də, axçı!” deyirdi.

Əlbəttə, Roza düz deyirdi, Roza zarafat eləyirdi, daha belə zarafatlardan başqa ürəkaçan bir şey yox idi, günlər keçirdi, aylar, illər keçirdi və bu günlər, aylar, illər elə bil öz-özünə açırdı sandığı, tökürdü pambığı və bu sandığın içinə baxanda ancaq belə-belə zarafatlar adamın köməyinə gəlirdi.

Əbdül özü zarafat-zad bilməzdi, rəhmətlik çox duzsuz kişi idi, təkcə bircə dəfə bir duzlu söz demişdi ki, Zübeydə onu heç yadından çıxarmırdı və hər dəfə də yadına salanda öz-özünə gülürdü; bir yol, əllinci illərin əvvəlləri idi, Bakıdan kəndə bir nevropatoloq gəlmişdi, hamamdan bir az aşağıda çörəkçi Fətullagilin evini kirayə edib bütün yayı burda dincəlirdi, Martirosyan idi famili və hamı deyirdi ki, çox yaxşı həkimdi bu Martirosyan, bağban Əsədullahın dörd ildən bəri başına hava gəlmiş oğlu Ələkbəri iki həftənin içində düz-əməlli adam eləyib qoymuşdu camaatın gözünün qabağına; hə bir yol Zübeydə də gedib özünü bu həkimə göstərmək istədi, axır vaxtlar, tez-tez əsəbiləşirdi (elə bil yavaş-yavaş başa düşmüşdü ki, axırı, bax beləcədi, Abdulla kişinin bekarçılıqdan düzəltdiyi süpürgələri bazarda satmaqdı!) və Zübeydə evdən çıxanda Əbdülə dedi; “Bakıdan nervi həkimi gəlib bura, gedirəm onun yanına”. Əbdül soruşdu ki, neynirsən onu? Zübeydə dedi ki, necə yanı neynirsən onu? “Gedirəm, — dedi. — Nervimi düzətsin”. Qeysəbdül ağzını açıb: “Ba-a-a!... — dedi. — Zübeydə, nervisiz sənə nə ləzzətin?!”

Yazıq Əbdül, allah rəhmət eləsin sənə... Zübeydə hərdən əsəbiləşəndə doğrudan da turp əkirdi onun başına...

— Zübeydə!..

Zübeydə əlindəki şlanqın ağzını yerə dirəyib bir də qulaq verdi və darvazanın dalından onu bir də səslədirlər:

— Zübeydə!

— Kimdi? — Soruşdu Zübeydə. — Kimdi orda?

— Mənəm!

— Sən kimsən? Allahın bacısı oğlusan? Əstəğfərulla...Aduvu de də!..

— Mənəm, Ağagüldü!

Əslində Zübeydə bu səsin sahibini o saat tanımışdı və elə bil səhərdən bəri gözləyirdi də bu səsin sahibini, çünki əlində şlanq ağacları, gülləri, evin dalındakı ləkləri sulaya-sulaya arabir hardansa çox dərinlərdən bir hıçqırıq eşidirdi: bu, Nisənin bayaqkı hıçqırtısıydı və bu hıçqırtıda Zübeydənin ətini ürpəşdirən bir xof, qorxu var idi, bir xoşagəlməzlik var idi.

— Nə var, nolub, balam, gecə vaxtı nöş yaduva düşmüşəm belə? Əsfələsafilin idim bayaq, indi əziz-xələf olmuşam sənincün?

Ağagül nə Zübeydinin bu sözlərinə, nə də ki, bu sözlərdəki eyhama cavab verdi, səsinə çıxarmadı, susub dayandı darvazanın dalında və ürəyində də fikirləşdi ki, sözlər çıxır bu arvadın ağzından, heç xoruz səsi eşitməmiş sözlər...

Zübeydə tələsmədən əvvəlcə şlanqı quyunun yanına gətirdi, sonra motoru söndürdü, sonra çarhovuzun krantını açıb əllərini yaxaladı, üz-gözünə su vurub tərini aldı, sonra çarhovuzun yanındankı badam ağacından açılmış təmiz ağ dəsmalla qurulandı və bütün bunlardan sonra nəhayət darvazaya yaxınlaşıb Ağagülün nə istədiyini və niyə gəldiyini çox gözəl başa düşə düşə:

— Nə istəyirsən? — soruşdu. — Nə sözün var mənə bu gecə vaxtı? Soruşdu və darvazanın bala qapısını açdı.

Ağagül:

— İşim var sənnən, — dedi və bala qapıdan həyəətə girdi.

— Nə işin, balam, sən kim, mən kim? Sənnən mənim nə işimiz?

Ağagül darvazanın üstündə yanan və bu saat bütün ətrafında ağcaqanadlar uçuşan iki yüz əllilik elektrik lampasının işığında yenə də bu arvadın buxağı sallanan ətli, girdə sifətinə, xınalı, qırmızı saçlarına, hələ də nəşə sürtdüyü qara gözlərinə baxıb daha burda çox dayanmamaq üçün və bu arvadı da çox görməmək üçün birbaşa mətləbə keçdi:

— Mənə bax, Zübeydə, bayaq bizi görməyivü deməginən heç kimə, mənimçün yox e, Baladadaş canı, mənə nə var, gedirəm onsuz da əsgərliyə, Nisəyçün deyirəm, deməginən heç kimə... Özü də... özü də elə-belə döyül mənnən Nisəninki, nöşün ki, evlənəcəyik biz, mən qeyidib gələnən sonra, alaciyəm onu...

— Hə?..—dedi Zübeydə. — Allah xeyir versin, alaceysən Firuzənin qızını, əcəb eliyəcəksən, çox mübarək, evlənəcəksüz, oğullu-uşaqılı olasuz, çağırarsuz toyuvuza, gəlib allah xeyir versin deyərək, çağırmasuz, nolar, yenə allah xeyir versin, atam balası, mənə nə? Hə? Mənə nöş atçot verirsən, milisioner Səfərəm ki, ya səninçün mən? Kim kimnən vağzal bağında, əncir ağacının dibində, gecə yarısı neyniyir, mənə nə? Xalxın işinə nöş burnumu soxuram? Söz gəzdirmək mənim sənətim döyül, atam balası, hamı bilir ki, söz gəzdirməklə mənim aram yoxdu... — Zübeydə Ağagülün gözlərinin içinə baxa-baxa bu sözləri dedi, heç gözünü də qırpmadı. — Yeri get yat, atam balası, gecdi, səhər dura bilməzsən...

Təbii ki, Zübeydənin dediyi sözlərin hamısını əksinə başa düşmək lazım idi və Ağagül də bunu başqa cür başa düşə bilməzdi: səhərin gözü açılmamış Zübeydə bütün kəndin arvadlarına ağzına gələni danışacaqdı.

Oğlanın döyükbü iki yüz əllilik lampa işığında ona beləcə yaxından baxması Zübeydəni bu dəfə doğrudan-doğruya hövsələdən çıxardı və Zübeydə əlini uzadıb darvazanın bala qapısından yapışdı ki, Ağagülün dalınca bağlasın:

—Yeri, yeri get yat, atam balası...

Bu vaxt həmin bürkülü Abşeron gecəsində birdən bir toyuq qaqqıldadı və bu toyuq qaqqıltısı sısqqa ağcaqanad vızıltısı, elə bil ki, çox-çox uzaqlardan gələn təmkinli dəniz uğultusu yeknəsəkliyində çox da gözlənilməz səsləndi; Zübeydə təəccüblə Ağagülün arxasınca boylandı və oğlanın arxada tutub saxladığı torbanı gördü.

— Bu nədi, adə, belə?

Ağagül:

— Toyuqdu, — dedi, — səninçün gətirmişəm. — Və torbanı Zübeydəyə uzatdı. — Ala.

Zübeydə:

— Aa-a-a-a... — dedi və dodağının qıraqlarındakı qızıl dişləri iki yüz əllilik elektrik lampasının işığında işıldadı: Bu arvadın müftə mala xüsusi həvəsi vardı və müftə şey hansı əhvalda olursa-olsun, o saat maqnit kimi onu özünə çəkirdi; Zübeydə gözgörəsi deyişib başqa adam oldu.— A-a-a-.. — Ağagül, nə zəhmət çəkirsən?

Ağagül əlində tutduğu torbadan canını tez qurtarmaq üçün bir də:

— Ala... Götür...—dedi.

— Xəcalət verirsən də...

Zübeydə torbanı Ağagüldən aldı və əlini içəri salıb toyuğu çıxartdı; qırmızı çil toyuq işiq üzü görün kimi, bərkdən qaqqanaq çəkib qanadlarını şappıldada-şappıldada arvadın əlindən buraxılmaq istədi və Zübeydə də çil toyuğu təzədən torbaya basdı:

— Gör nə hay-həşir qoparır?— dedi və soruşdu: — Anovun xəbəri var?

Ağagül bu suala cavab vermədi və Zübeydə də ikinci dəfə bu sualı təkrar eləmədi.

Zübeydə:

— Gəl içəri də, burda nöş dayanmısan? — dedi.

Ağagül:

— Yox, çox sağ ol, — dedi və başa düşdü ki, işlər düzəlib daha, amma iki yüz əllilik elektrik lampasının işığında bu arvadın girdə ətli sifətinə, qara gözlərinə baxanda, ürəyində yenə də bir nigarançılıq baş qaldırdı. — Getdim mən...

— A-a-a-... hara gedirsən? Dayan bir, işim var sənnən...

Zübeydə bir əlində qırmızı çil toyuq, o biri əlilə də Ağagülün qolundan tutub həyəət tərəf çəkdi və Ağagül də birdən-birə ürəyi döyünə-döyünə, ürkə-ürkə ki, görəsən Zübeydənin ağılına nə girib, istər-istəməz onun dalınca addımladı; bu arvadın nə desəydin, gözləmək olardı və kəndin cavanları bir yerə yığışanda cavan oğlanlardan xoşu gələn qoca arvadlar haqqında o qədər atmaca danışırıldı ki...

Ağagül qorxdı ki, Zübeydə indicə əlini onun qolundan aşağılara sürüşdürəcəkdə. Amma elə ki, gəlib quyunun yanına catdılar, Zübeydə dedi:

— Ağagül, qadası, yorulmuşam yaman, sən də mənim qərdeşim, götür, bu şlanqı, evin dalındakı ləkləri sula bir balaca, nolar, göy-göyərtili istinin ucbatından yanıb gedir, hayıfıdı, yazıqdı, Ağagül, götür şlanqı, qadası, götür, mən sulaya bilmədim yaxşı... Əşsi, mənim də day hay-hayım gedib, vay-vayım qalıb də...

Zübeydə əvvəllər özü haqda belə sözlər deməzdi.

Ağagül bu bürkülü yay gecəsi daha nə desən gözləyirdi, amma belə bir təklifi gözləməzdi; bir arvada baxdı, bir ilan kimi qıvrılıb yerə düşmüş bilək yoğunluğunda qara şlanqa baxdı, sonra “aerodrom” papağının dimdiyini gözünün üstündən yuxarı itələdi, ürəyində “Baladadaş, qərdeşüvün ölən günləridi!” deyib şlanqı yerdən qaldırdı, evin dalına tərəf addımladı və Zübeydə də o saat quyunun motorunu işə saldı.

Əlbəttə, hər hansı başqa bir məqam olsaydı Ağagül tüpürərdi bu həyəətə də, bu şlanqada, elə bu arvadın özünə də, amma indi Nisənin adı vardı ortada; Nisənin ağlamağı, qardaşından qorxmağı, kəndin camaatından xəcaləti Ağagülün ürəyində qubar bağlamışdı bu gecə.

— Yaxşı sula, Ağagül, qadası, ləkləri də tapdalama! — Zübeydə artırmaya qalxan taxta pilləkənin altındakı və içinə mismardan tutmuş qoyun asmaq üçün qarmağa qədər əlinə keçəni doldurduğu zənbillərdən birindən bir ip dartıb çıxardı, həyətin aşağı başındakı heyva ağacının yanına gəlib qırmızı çil toyuğu torbadan götürdü və toyuğun bir ayağını iplə cavan heyva ağacının nazik gövdəsinə bağladı; qırmızı çil toyuq bu dəfə bərkdən qaqqanaq çəkib çırpınmadı, bir-ikicə dəfə qaqqıldadı, vəssalam, elə bil ki, kimin əlinə düşdüyünü bilirdi və öz acı taleyi ilə barışmışdı.

Ağagül evin dalındakı pomidor, badımcan ləklərini şlanqla sulaya-sulaya hirsində bütün ləkləri tapdaq-tapdaq eləmək istəyirdi, bu soğan-vəzərini də, bu bibəri, xiyarı da yerlə-yeksan eləmək istəyirdi, amma burasını da yaxşıca başa düşürdü ki, bu gözəl tərəvəzin də, bu gözəl, tərətəmiz göy-göyärtinin də heç bir taqsını yoxdu ki, dünyada Zübeydə kimi bir ifritə var və Ağagül sidq-ürəkdən qeyzə gəlmişdi ki, bir tərəfdən dünyada Nisə kimi pak, güləndam, ağıllı qızlar var, Nisənin anası Firuzə xala kimi mehriban bağça müəllimləri var ki, uşaqlara can deyib, can eşidir, o biri tərəfdən də dünyada Zübeydə kimi küpəgirən qarılar var, amma, bax bu ay da, bu ulduzlar da, bu dəniz də, lap elə bu göy-göyərtilə də, bu ağaclar da onlara təfavüt qoymur, həm onlar üçündür, həm də o birilər üçündür, eynidir yaxşılara da, pislərə də.

— Ağagül, qadası, naporu bərkdə suyun, şüyüdü, vəzərini yumşaq sula!...

Zübeydənin bostanı balaca idi, yəni bir ailəlik idi, dörd-beş nəfərdən ibarət bir ailənin süfrəsinə yarayardı və Zübeydə də bütün il boyu öz payını yeyərdi, qalanını da şoraba qoyub qışda Bakının kolxoz bazarına çıxarardı, ən uzağı dördcə günə satıb qurtarardı - Zübeydə çox gözəl şoraba qoyurdu, hətta kəndin arvadları da bunu təsdiq edirdi, onun sirkə badımcanlarının, həftəbecərlərinin, sirkə-sarımsaqlarının, sirkəyə qoyulmuş xiyar, pomidor, bibərlərinin həqiqətən heç bir əyər-əskiyyəsi olmazdı; hərdən yadına düşəndə və bu işə həvəsi olanda köhnə - müharibə illəri rəfiqələrinə üç-dörd banka pay göndərirdi, göndərirdi deyəndə ki, yəni özü aparırdı - Anuşgilə, Şirinxanım üçün, Nazxanım üçün, Dürdanə üçün...

Bu rəfiqələrin hamısı indi qocalmışdı, kimi tək oğluyla yaşayırdı, kimisinin anası qalırdı hələ, onunla yaşayırdı, Anuşun əri varıydı, evlər müdiri işləyirdi və indi çox mehriban yaşayırdılar, adam baxanda ürəyi açılırdı; Roza Yerevana köçüb getmişdi və Zübeydənin çoxdan idi ondan xəbəri yox idi...

Bu rəfiqələrin kimisi öz qocalığı ilə barışmışdı, kimisi hələ də cavanlıq eşqindəydi və yalan-doğru deyirdilər ki, Şirinxanımın - yaşda Zübeydədən

də böyük idi - hələ də Ağamov adlı bir kamançaçalan sevgilisi var, babalı deyənlərin boynuna...

Əlbəttə, belə bir cavanlıq üç qəpiyə dəyməzdi, çox ağlamalı-gülməli idi və Zübeydə belə fikirləşirdi ki, getdi o vur-çatlasın, çal-oynasın günləri, getdi və bir də heç qayıtmaz geri, yaxşı olar qayıtmaz, pis olar qayıtmaz - bunu deyə bilməzdi, çünki hər halda yaxşısı çox idi o günlərin, doyunca kef elədilər bu dünyada, beş günlük dünyada, İsgəndərə qalmayan dünyada, çaldılar, oynadılar, güldülər, camaat bir tikə qara çörək tapmayanda, onlar Kislovodskdan vurub Soçidən çıxdılar, onları sevənlər var idi, onların dərinədən ölənələr var idi, onlardan ötrü keçənin-gündüzün hansı vaxtı desən arvad-uşaqlarını həmişəlik atmağa hazır olanlar vardı, bir can alan baxışdan ötrü vəzifədən qovulmağa razı olanlar var idi, amma Zübeydəgil azadlığı, sərbəstliyi sevirdilər və doğrudan da azad və sərbəst idilər, amma pisi də vardı o günlərin və bu pis elə bil siçan yuvası görmüş pişik kimi, illərdən bəri pusquda durubmuş, yavaş-yavaş baş qaldırdı, indi adama təsir eləyirdi, indi adamın ağına gəlirdi, bəzən adamın lap atasını da yandırırdı... Nə isə...

— Ağagül!... Qurtarmadın oranı, qadası? Çox sucuq eləməginən! — Zübeydə quyunun motorunu söndürdü və sinəsini, qollarını şappıldadıb ağcaqanadları qova-qova: Gəl day, ora bəsdı, — dedi. — Gəl, gəl bir balaca o hasarın yanındakı ağacları da sulaginə, bəsdı day... Şlanq ağırdı, qadası, apara bilmirəm ora...

Ağagül heç bir söz demədi, yəni bərkdən heç bir söz demədi, ürəyində nə deyirdi, özü bilirdi, şlanqı darta-darta hasar boyu Qeysəbdülün əkdiyi küknarların yanına getdi və Zübeydə təzədən motorun düyməsini basıb işə saldı.

Əbdül yaxşı kişiydi, yazıq kifiriydi, amma yaxşı adamıydı, kəndin uşağından tutumuş böyüyünəcən kim desəydi ona ki, ağzında dilin lazımdı mənə, çıxarıb verərdi. Gör bu küknarlar necə böyüyüb, gör neçə ildi, allah, ölüb Əbdül.. O öləndə Ağabacının bu oğlu heç anadan olmamışdı yəqin, amma indi vağzal bağına qız aparır, özü də vələdüznanın cövhəridi, görmürsən anasından xəlvət bu qırmızı çil toyuğu necə götürüb gətirib bura?

Əlində şlanq yavaş-yavaş hasar boyu addımlayan Ağagül isə indi onun hayındaydı ki, görəsən bu küknar ağaclarının dibini sulayandan sonra nə etməlidir?

Şlanqdan axan su iki yüz əllilik elektrik lampasının işığında küknarın dibində köpükləndikcə Ağagül fikirləşirdi ki, birdən səhərdən Nisə daha

onunla görüşməz, bu ifritə arvadın ucbatından əsgərlik qabağı ürəyi düşər partlamaya və bu dəm Zübeydə də bu göy şalvarlı, nazik sarı köynəkli, “aerodrom” bulkə papaqlı oğlana baxıb, fikirləşirdi ki, Firuzənin, göyçək qızı Nisə bu uzundraz, arıq, üzünə hələ əməlli-başlı tük çıxmamış, seyrək bıqlı axmaqda nə görüb? Oğlan gərək yaraşlıq olsun, oğlan gərək güclü olsun, oğlan gərək kişi olsun və kişinin də gərək cibi dolu olsun və həmin kişi də gərək qızı elə öpsün ki, bunu heç kim görməsin; amma birdən-birə Zübeydə burasını da fikirləşdi ki, əvvəla, pul əl çirkidi, ikincisi də heç kim heç nə görməz, amma Zübeydə görər.

Kəndin arvadları deyirdi ki Zübeydə bilməyən şeyə qurd düşər. Yəqin belədi ki, belə deyirlər də... Amma niyə belədi? Bax, bax, bax, bu da birinci dəfəydi ki, Zübeydə kəndin arvadlarının onun haqqında dediyi sözləri top-tüfəngə tutmurdu, təsdiq eləyirdi, lap quzu kimi təsdiq eləyirdi və yanıb-yaxılırdı da ki, axı niyə belədi?

Qocalıqdandı hamısı, vallah, billah qocalıqdandı. Cavanlığında heç vecinə də almırdı belə kimi söz-söhbətləri, axı o kimiydi cavanlığında, kəndin bu qarğa-qurğa arvadları kimiydi?

Hanı indi o gözəllik, o mərmər sinə, o incə belə ki, iynə deşiyində keçərdi, o büllur budlar ki, hər biri bir mütəkkəyə oxşayırdı?

Onda, o zamanlar Zübeydə nə idi, camaatın işinə qarışdı nə idi? Plov yemirdi ki, qönçə dodaqları yağa batar...

Yavaş-yavaş getdi o günlər...

Yavaş-yavaş xırda bazar alverçisinə döndü.

Hərə bir tərəfə dağıldı, tək cə Şirin xanım fərli çıxdı, qırx yaşında instituta girdi, oxuyub həkim oldu.

— Qurtardı?

— Nə deyirsən?

— Deyirəm ki, qurtardı, yoxsa hələm genə lazımdı? — Ağagül əlində şlanq axırncı küknarın dibini sulayıb qurtarmışdı.

Zübeydə:

— Ay çox soğ ol, Ağagül, qadası! — dedi və quyunun motorunu söndürdü.

Ağagül şlanqı yığa-yığa gətirib quyunun yanında yerə atdı və əliylə üz-gözünün, alının tərini silib birbaşa çıxıb getməyə ürək eləmədi, soruşdu:

— Gedim mən?

— Hə? Zübeydə o tərəfə-bu tərəfə baxdı, həyətin ortasındakı meynə talvarının üstündən sallanmış və ay işığında hamısı eyni rəngdə qaralan üzüm salxımlarının görüb: — Ancaq bu salxımlar qalıb, Ağagül, qadası, sovxa o qədər hündürdü ki, qorxuram yıxılıb dərəndə... — Və bu vaxt dünyanın ən qəribə işlərindən biri baş verdi - Zübeydənin, üz-gözündən damcı-damcı tər süzülən bu cavan oğlana birdən-birə yazığı gəldi. — Yaxşı, lazım döyül, — dedi, — bala, get, get evinizə, xoş gəldin, yeri get...

Ən qəribəsi isə bu oldu ki, Ağagül hündür talvardan sallanan üzüm salxımlarına baxdı, qabağında dayanıb lırtlaşmış qolunda, qırışmış sinəsində şappılıyla ağcaqanad öldürən və bütün bu həyətdə, bu ağacların arasında, bu ulduzların altında tamam tək-tənha olan bu arvada onun da birdən-birə yazığı gəldi və Ağagül özü də buna təəccüb elədi ki, Zübeydə kimi bir zalıma, dinsizin-imansızın birinə yazığı gəlir.

— Əybi çox nərdivanı ver, yığım səninçün...

— A-a-a-... — Bu dəfə də Zübeydə təəccübləndi və nədənsə Ağagülün bu həvəsi onun xoşuna gəlmədi. — Yeri get, atam balası, qorxma, heç kimə heç nə demərəm, xoş gəldün, lazım döyül.

Həmin bürkülü yay gecəsi dayanıb ay işığında bu uzun, arıq oğlana baxan Zübeydə birdən-birə az qala mehriban bir məxluqa döndü; Ağagülə elə gəldi ki, əslində dünyada iki Zübeydə var, biri küpəgirən qarıdı, o birisi yazığın birindi; bu yazıqlıq birdən-birə görünür, sonra yox olub gedir, elə bil ki, bir xeyli gözləyirsən, su durulur, dibindəki qumu görürsən, sonra yenə kimsə daş atır, su bulanır, dibi görünmür.

Əlbəttə, Zübeydənin bu dəm belə bir fəlsəfədən xəbəri yox idi və oğlanın da yenə devikib qalmasının nigarançılığa, qorxaqlığa yozdu.

— Demərəm də, — dedi, — heç kimə demərəm. Yeri get. Xoş gəldün.

Ağagül evin yan divarına söykənmiş nərdivanın dalınca getdiyi üçün bu axırıncı sözləri əməlli-başlı eşitmədi, nərdivanı gətirib talvara söykədi və Zübeydə də daha bir söz deməyib artırmadakı böyük eməllə ləyəni əlinə aldı və gəlib durdu talvarın altında, nərdivanın yanında.

Ağagül salxımları bir-bir dərib Zübeydənin yuxarı qaldırıp tutduğu ləyəyə düzə-düzə:

— Sərçə dimdikləyib salxımları, — dedi.

— Nolar?.. — dedi Zübeydə. — Sərçə də Allahın heyvanıdı də...

Ağagül bu arvadın sərçələrə qarşı belə bir səxavət və xeyirxahlıq gözləmədi və talvardan sallanmış salxımlardan toz-torpaq düşmüş gözlərini əli ilə ovuşdura-ovuşdura yuxarıdan-aşağı Zübeydəyə baxdı, Zübeydə ləyəni qaldırıb başının üstündə tutmuşdu və bu dəm onun duruşu, görkəmi Bakının köhnə bağlarındakı çarhovuzların ortalarında dayanan, köhnəlib də əldən düşmüş, pasmandaya dönmüş əcaib heykəllərin duruşuna, görkəminə oxşayırdı. Ağagül fikirləşdi ki, onların kəndindəki bu Zübeydədən bir dənədi.

— Nə vaxt gedirsən əsgərliyə, Ağagül?

— Sentyabrda gedirəm.

— Baladadaş məktub yazır?

— Hə... Salam-duası var...

— Salam göndərən sağ olsun... Allah canını sağ eləsin, sağ-salamat qayıdıb gəlsin. Uzaqdadı yazıq. Sən Bakının özünə düşsən yaxşı olar, gedib-gələrsən kəndə.

— Pribaltikaya gedirəm.

— Yox a-a-a? Əntiqə yerdi oralar! Riqaya düşsən lap əntiqə olar. Oraları gəzəndə, Ağagül, yad eləyərsən mənə.. Abşeron kimi bir yerdi ora, dəniz qırağında, kurortdu özü də başdan-ayağa...

Ağagül fikirləşdi ki, pah atonnan, bu arvadın tanımadığı, gəzmədiyi yer yoxdu dünyada.

Ölki il bundan əvvəl qışda, o tərəflərin qışının lap oğlan çağında pansionata getmişdi Zübeydə, Yurmalanın Mayori deyilən bir yerinə. Şirinxanım düzəltdi putyovkanı onunçun. Əvvəlcə başına girmişdi ki, sanatoriyaya getsin, amma heç harda işləmədi və Şirinxanım da ha əlləşdi, bir şey çıxarda bilmədi, sanatoriya düzəlmədi, Şirinxanım “yanan” putyovkalardan birini əldə edib Zübeydəni pansionata göndərdi, Yurmalanın Majori deyilən yerinə və kəndin arvadları mat-məttəl qalmışdı ki, gör hara gedir Zübeydə, paxıllıqdan yanıb-yaxılanlar da var idi (Guyu qazan Həsənqulunun arvadı kürən Anaxanım başını bulaya-bulaya deyirdi: “Səhərdən axşamacan sovxozda işləyən mən, istirahətə gedən Zübeydə ciyəri yanmış!”), amma o tərəfin qışı doğrudan-doğruya çox gözəl idi, pansionat da çox təmiz, səliqəli idi və ən başlıcası da bu idi ki, heç kim onu tanımırdı, bilmirdi, cavanlar üçün “tyoty Zübeydə” idi, yaşlılarla həmsöhbət idi, bir İzabella Xaymovna vardı orda, mehriban arvadıydı çox, yaşı yetmiş keçmişdi amma pudra-boyasından qalmırdı heç pansionatdan sonra üç-dörd dəfə məktub yazdı

Zübeydəyə, amma Zübeydə cavab göndərmədi, bircə dəfə şəkərburayla paxlava bişirib yolladı onunçun Odessaya, amma İzabella Xaymovna elə indiyə kimi hər bayramda bir “otkritka” göndərirdi.

Zübeydə Mayoridə pansionatda qalanda İzabella Xaymovnaya demişdi ki, bura putyovkanı mənimçün oğlum alıb, yollayıb məni bura ki, bir az işdən-gücdən istirahət edim, nəvələrin səs-küyündən...

— Düş, ay Ağagül, bala, düş aşağı. Day yorulдум mən gücüm çatmır, saxlaya bilmirəm ləyəni day...

Zübeydə içi üzüm dolu ləyəni yerə qoydu və Ağagül də nərdivandan düşüb əliylə meynənin toz-torpağına bulaşmış sir-sifətinin tərini sildi, nərdivanı aparıb yerinə qoydu, “aerodrom” papağını çıxarıb bir-iki dəfə çırpdı, təzədən başına qoydu və:

— Mən getdim, — dedi.

Zübeydə ləyəni apardıb artırmanın sement döşəməsinə qoydu, sol əlinin belinə basdı və belini düzəldib:

— Çox sağ ol, qadası, — dedi. — Get, xoş gəldin dedi və birdən-birə istədi ki, həyətin aşağı başındakı cavan heyva ağacına bağlanmış qırmızı çil toyuğu da qaytarsın Ağagülə, amma tez də bu fikrindən vaz da keçdi: bu fikir necə birdən-birə gəlmişdisə başına, elə-eləcə də birdən-birə yox olub, getdi. — Toyunda əvəzini çıxarıq, — dedi. — Allah qoysa... İlah-amin.

Ağagül istədi ki, Zübeydəyə bir də tapşırınsın ki, vağzal bağında Nisəylə öpüşmələrini kəndin camaatına yaymasın, amma daha bir söz demədi, darvazadan çıxıb bala qapını da ardınca örtüdü.

Yavaş-yavaş, lap yavaş-yavaş dənizdən meh əsməyə başlamışdı və külafirəngidə bu yel daha artıq hiss olunurdu, burada ağcaqanad da nisbətən az idi. Zübeydə üzümün doşablığını ayırdı, sirkəliyini ləyəndən arıtdayıb balonlara doldurdu, ləyəni quyunun suyunda yaxaladı və sudan bir parç da götürüb içdi, sonra gəlib gülafirəngiyə qalxdı, yerdən saldıği palazı üstünə oturdu. Yemək istəmirdi, isti onun iştahını kəşmişdi, elə günorta yediyinin üstündə idi, televizora da baxmaq istəmirdi, həvəsi yox idi, elə-eləcə külafirəngidə oturub dənizə tamaşa etdi.

Ay dənizə payəndaz salmışdı və bu saat bu payəndaz lap xırdaca-xırdaca tərənirdi, bu payəndazın üzündə şövq vuran ay işığı lap xırdaca-xırdaca titrəyirdi; dəniz belə sakit olanda axır vaxtlar Zübeydəyə pis təsir edirdi, belə bir səssizlik, sükunət axır vaxtlar bu sıxırdı, ürəyini qısırdı; əslində elə cavanlıqdan belə idi, intəhası cavanlıqda bunun fərqi nə varmırdı, amma indi özündən asılı deyildi; Allah hərəni bir cür yaradıb, onu da belə yaratmışdı. Dənizin uğultusu gələndə, dalğalar özünü qayalara çırpanda, adam elə gəlirdi ki, tək deyil, elə bil ki, bütün bu ətraf da yaşayır, nəfəs alır sənə birgə.

İndi dənizin üzü tərəmiz idi, ay işığında bircə köpük də ağarmırdı və bu təmizlik, bu sakit, sükunətli təmizlik Zübeydənin ürəyində bu dəm hansı bir incə, kövrək simisə tərpedirdi, amma bunun nə olduğunu, hansı xatirə olduğunu Zübeydə yadına sala bilmirdi; bu vur-çatlasın, çal-oynasın xatirələrindən deyildi, nəşə başqa bir şey idi.

Birdən elə bil ki, quyunun dibindən gəlib çıxan dəniz uğultusunun, arabir Zübeydənin qulağının dibindən ötən ağcaqanad vızıltısının, külafirənginin qabağındakı xartut yarpaqlarının lap həlim-həlim, lap güclə eşidiləcək xışiltısının həmin yay gecəsindəki yeknəsəqliyini yenə toyuq qaqqıltısı pozdu, qırmızıçıl toyuq, bir-iki dəfə qaqqıldadı, elə bil ki, bu böyük dünyada toyuqların payına düşən insafsızlıqın qarasına deyindi və Zübeydə də ayağa qalxıb külafirəngidən düşdü, artırmadakı girdə mizn üstündəki mis qazanın qapağını qaldırdı, qurumasın deyə hər gün xüsusi parçaya büküb saxladığı təndir çörəyindən iki fal qoparıb götürdü və heyva ağacının yanına gəlib çörəyi didə-didə qırmızı çil toyuqun qabağına səpdi.

Qırmızı çil toyuq dimdiyini torpağa dirəyib bir müddət çox müdrək bir bigənəliklə qabağına düşən çörək qırıntılarına baxdı, sonra üzünü yana çevirdi və Zübeydə də:

— Ba-a-a... Qudurasan, qurbağa!.. — dedi. — Yaxşı deyiblər ki, mal yiyəsinə oxşamasa, haramdı...

Məsələ burasında idi ki, bayaq ötəri dediyim kimi, Ağagülün anası Ağabacı, yəni bu təkəbbürlü qırmızı çil toyuğun bu gecəyə qədərki sahibi kənddə Zübeydəni istəməyənlərdən ən birincisi idi, Nuh-Nəbidən bu günə kimi, Zübeydənin hər bir hərəkətini, hər bir söz-söhbətini, yerişini-duruşunu, tanışını-bilişini, geyimini-keçimini amansız tənqid atəşinə tutanların birincilərindən biri idi və Zübeydənin də bu arvaddan zəhləsi gedirdi, amma bir iş vardı ki, həmin acıdil, vecsiz, adamayovuşmaz Ağabacının, qara

pırpısaya oxşayan Ağabacının indi Ağagül boyda bir oğlu vardı, özü də kiçiyidi Ağagül hələ, ondan böyük bir oğlu əskərlikdə idi. Ağagüldən kiçik bir oğlu da var idi. Nuhbala və altı da qızı var idi, nə isə...

Zübeydənin də indi qızları ərə gedə bilərdi və Zübeydənin də belə bir oğlu ola bilərdi, o oğlan da gedib vağzal bağında gözəl bir qızla öpüşə bilərdi, asgərlikdən evə məktub göndərərdi, Zübeydə də elçi gedə bilərdi, gəlin gətirə bilərdi... Yaxşı, yaxşı, sən o uzundraz Ağagülün canı, başlama özündən hoqqa çıxarmağa, başlama fikir dəryasına düşüb dərd əlindən üzməyə, yeri get yat, Ağabacı indi dördüncü yuxusunu alır yəqin, heç fikirləşmir ki, dünyada Zübeydə adında bir məxluq var.. Elədir ki, var, düzüdü, qocalıqdandı bu fikir-zikir hamısı, qocalıqdandı ki, var.

V

Ağagül həyatın ortasındakı talvarın üstündə uzanıb ağcaqanadın əlindən soruğu başına çəkmişdi və bu gecəyarısı yuxuya gedə bilmirdi, soruğun altında gözlərini yumub fikirləşirdi ki, nahaq qırmızı çil toyuğu aparıb Zübeydəyə verdi, onsuz da Zübeydə toyuqu yeyib üstündən də yaxşıca sərin su içəndən sonra, gördüyünün üstünə yüzünü də qoyub kəndin arvadlarına danışacaqdı, Zübeydə olmazdı, kölgəsi olardı ki, söz saxlasın ürəyində; elə indinin özündə yatmayıbsa, quyunun yanında oturub “İsgəndərin buynuzu var, buynuzu!...” deyir... Özünü saxlaya bilməz bu arvad, ifritənin biridi.

Zübeydənin o bir anlıq yazıq görkəmi indi çıxıb getmişdi işinin dalınca və bu saat Ağagülün gözlərinin qabağına doğrudan da bir ifritənin surəti gəlirdi; bu ifritə doğrudan da Zübeydə idi, amma saçları pırpızaqlıydı, dodaqları sallanırdı, dirnaqları qırmızı çil toyuğun dirnaqlarına oxşayırdı.

Hayif o toyuqdan.

Məsələ, əlbəttə, təkcə toyuqda deyildi; toyuqları çox idi və bir qırmızı çil toyuğun azlığı ilə kasıb düşməyəcəkdiirlər; uzaqbaşı Ağagül anasına deyəjəkdi ki, toyuğu Bakıdakı yoldaşlarından birigilə pay apardı; məsələ onda da deyildi ki, Ağagül yalan danışacaqdı və yalan danışmaq yaxşı iş deyildi, kişiyyə yaraşmazdı - bir yalan ki, Nisə kimi bir qızın təmiz adını təmiz də saxlamaq üçün idi, o yalanın eybi yox idi; Məsələ onda idi ki, toyuq da gedəcəkdə, Nisə də bədnam olacaqdı kənd içində...

VI

Zübeydə uzun gecə köynəyini geyib artırmadakı miçətkənin içində uzanmışdı və fikirləşirdi ki, bütün bu gözəl Abşeronun bircə ayıbı vardısı, o da ağcaqanad idi, özü də ağcaqanad burda, bu kənddə belə fironluq eləyirdi, amma bir az yuxarıda, Bilgəhdə, ya o tərəfdə, Nardaranda yox idi.

İndi neynəyək, duraq köçək Bilgəhə, ya Nardarana?
Yox, atalar deyib ki, hər gözəlin bir eybi var...

Bəs, bir gözəlin yüz eybi olanda necə olsun?
Əşşi, çor olsun, zəhrimar olsun, yat, vəssalam...

Niyə yata bilmirdi, balam? Nə idi axı bayaqdan yadına sala bilmədiyini, nə idi o? Bu, başqa bir xatirə idi, işıqlı idi, işığı lap zəif də olsa, o uzaq illərdən süzülüb gəlirdi, təmiz idi, özü də elə bil ki, bir az Ağagüllə Nisənin vağzal bağında öpüşməyinə oxşayırdı, nə idi o? Bu xatirədə şampan tıxacının partlaması yox idi, ətir iyi, pudra iyi yox idi, ləzzətli yeməklər, aşıq sağlıqları, vurğun baxışlar yox idi, çox sadə idi, dama-dama məktəbli dəftərinə oxşayırdı...

Miçətkənin içinə deyəsən bir ağcaqanad girmişdi və Zübeydə yenə ağcaqanadların qarasına deyinə-deyinə qalxıb artırmanın işığını yandırmaq istədi, amma miçətkənin içinə girmiş ağcaqanadın vızıltısı həyətin aşağı başında indi yəqin mürgü döyən qırmızı çil toyuğu təzədən arvadın yadına saldı və Zübeydə birdən-birə fikirləşdi ki, Ağabacı səhər durub görəndə ki, qırmızı çil toyuq hində yoxdu, necə olacaq və səhər-səhər də biri gəlib bu qırmızı çil toyuğu onun həyətinə görəndə nə olacaqdı?

O toyuğu elə indicə durub kəsib, yolub, təmizləyib, yaxşıca ütüb qoymaq lazımdı evə, onsuz da nə olmuşdusa ona bu gecə, yata bilmirdi, elə bil bütün dünyanın dərdi-səri bu gecə Zübeydəyə qalmışdı.

Zübeydə ayağa qalxıb miçətkəndən çıxdı, otağa girib dolabdan iti bir bıçaq götürdü, elə gecə köynəyindəcə həyətdə düşdü və yavaş-yavaş ürəyində baş qaldıran bir nigarançılıqla qırmızı çil toyuğa tərəf getdi.

Qırmızı çil toyuq hənirti eşidib gözlərini açdı, birdən-birə bu gecə vaxtı ağ köynəkdə peyda olan təzə sahibinə baxdı, bir balaca yerində qurcalanıb təzədən gözlərini yumdu.

Zübeydə ürəyindəki, daha artıq bir narahatlıqla gah əlindəki bıçağa, bıçağın ay işığında işıldayan iti tiyəsinə baxdı, gah o biri dəqiqəsindən xəbəri

olmayan qırmızı çil toyuğa baxdı və fikirlərşdi ki, yəni doğrudan da bu toyuğu özü kəsəcək? Başını qıbləyə tərəf uzadıb qanadlarını bir ayağının altına, ayaqlarını da o biri ayaqlarının altına alıb, dilini ağzından çıxarıb bıçaqla başını üzəcək? Arvad işidi bəyəm bu, ay imansız? Arvad da toyuq kəsər? Camaat yatıb, bütün kənd şirin yuxudadı indi, bu nə gündü sən düşmüşən, bu nə qara gündü belə?

Əlbəttə, Zübeydə ömründə toyuq kəsməmişdi, kişi işiydi bu, lap əvvəldən, dədə-babadan belə olmuşdu. İndi bəs neyləsin, hansı kişi köpək oğluna gedib desin ki, Ağabacının oğlu Ağagül mənə pay gətirbi, guya ki, pay gətirib, bunun zəhmətini çək, kəs mənəncün? Gərək gədəni bayaq qoymayaydı getsin, kəsdirəydi bu toyuğu, lap yoldurub ütdürəydi də ona. Yaman şeysən... Bunu Zübeydə özü özünə dedi: “Yaman şeysən...”

Kənd isə doğrudan da yatmışdı, tək-cə küçə şalbanlarındakı elektrik lampaları yanırıdı və bir də dənizdəki o tənha mayak yanıb-sönürdü. Həmin yay gecəsinin bürküsü elə bil bu mayakın da işığını soldurmuşdu, yanıb-sönməsinə, canlılığını ölgünləşdirmişdi və bu saat elə bil ki, bu mayak da ömrün tənhalığından, adamın təkliyindən söhbət açırdı və Zübeydə üçün lap beş barmağı kimi aydın oldu ki, bu qırmızı çil toyuğu kəsə bilməyəcək və ən başlıcası isə, birdən birə yaman pərt oldu Zübeydə tək-cə gecə köynəyində, bu ayın, bu ulduzların altında ağacların arasında, bu dənizin qabağında əlində bıçaq tutub qırmızı çil toyuqla üzbaşurət dayanmağına pərt oldu.

Toyuğun işi asan idi, toyuğu bir yeşiyə salıb evə qoya bilərdi, sabahda, birigündə onu kəsdirməyin çarəsini tapardı, bircə ölümə çarə yoxdu, amma məsələ burasındaydı ki, Zübeydənin gecə yarısı əlində bıçaq eləcə dayanması səhərdən bəri yadına salmaq istədiyi, amma yadına sala bilmədiyi o xatirənin əhvali-ruhiyyəsi ilə o xatirənin ürəyindən keçən sorağı ilə heç cürə uyuşmurdu — burasını Zübeydə lap dəqiq bilirdi və bu zaman çox qərribə oldu, birdə-birə, bircə anın içində həmin xatirə Zübeydənin yadına düşdü, həmin cavan oğlanın sifəti də əvvəlcə tutqun, sonra tamam dumandan çıxıb lap aydınca gəldi durdu gözlərinin qabağında. Bu xatirə illərdən bəri kirəc bağlamışdı, illərdən bəri yada düşməmişdi.

Zübeydə əyilib əlindən yerə düşmüş bıçağı götürdü və süst addımlarla evə getdi, artırmanın işığını yandırdı, stolun üstündə oturub əllərini dizlərinin üstünə qoydu, elə bil birdən-birə o uzaq illərin bütün hay-küyü, qayğısızlığı, sərbəstliyi arasındakı bir təmizlik, bir paklıq, bir şəffaflıq üzə çıxdı, bir cəsurluq, bir igidlik, kişilik üzə çıxdı, indiyə qədər hardasa ört-basdır olub,

on illərlə xatırlanmayan bir təbəssümü, özü də sərt bir təbəssümün ilıqlığı indi gəlib Zübeydəyə yetişdi.

Hardaydı o məktublar? Harda saxlamışdı onları?

İki dənə idi, iki dənə, ikisini də Bakıdakı mərkəzi poçtdan götürmüşdü, “Do vostrebovaniya” idi, iki dənə üçkünc əsgər məktubu, Zakirin məktubları... Və Zübeydənin yadına düşdü ki, o iki məktubdan birini, çox təsirlisini, çox ağıllısını elə müharibə vaxtı Dürdanə ondan götürmüşdü, yadigar saxladı özündə, “Belə məktubu da cavabsız qoyarlar, az?” — dedi.— Dəyişməyəm, — dedi,— yuz qızıldış Adil kimilərini beləsinin bir dırnağına”. Belə demişdi Dürdanə və Dürdanə elə o vaxtlar yavaş-yavaş ağıllanmağa başlamışdı. Belə demişdi Dürdanə və o ikinci məktubu, o gözəl sözlər yazılmış təsirli məktubu götürmüşdü özü üçün yadigar, görəsən saxlayır indi? Amma ikinci məktub dursun gərək.

Zübeydə ayağa qalxıb otağa girdi, işığı yandırıb azı əlli-altmış yaşlı, amma yaxşı qalmış, qoz ağacından düzəldilmiş və vaxtilə yəqin ki, evlər yaraşığı olmuş hündür, enli və ağır dolabın (bu dolabıhələ müharibə vaxtı qızıldış Adil hansı bir əsgər ailəsindənsə çox ucuz qiymətə Zübeydə üçün hədiyyə almışdı və Zübeydə də bu dolabı gətirib qoymuşdu kənddəki bu evinə) lap alt gözünün açarını ayağının altına kətil qoyub lap yuxarı gözdən tapdı, aşağı düşüb alt gözü açdı və yeşiyi irəli çəkib köhnə şəkillər, cürbəcür köhnə “otkrıtkı”lar (ürək şəkilli güzgünün içində bir qızla bir oğlan fotoobyektivə baxıb gülürdü; ürəyin hər tərəfinə güllər düzülmüşdü, güzgünün ətrafındakı güllər də, qızın paltarı və dodaqları da qırmızı boyayla boyanmışdı, aşağı tərəfdə bir bülbül dimdiyində çələng tutmuşdu və çələngdə bu sözlər yazılmışdı:

Lyublyu vas i vi poverte,
Koqda men serdse qovorit,
Lyubit budu do samoy smerti,
Poka oqon v qrudi qorit.

bu sözlərdən sonra yenə kiçik bir ürək və kamanda tarım dartılmış bir ox şəkli çəkilmişdi), kino artistlərinin, cavan Rəşid Behbudovun cürbəcür şəkilləri bükülmüş və uzun illərdən bəri açılmayan bağlamayı açdı.

Bu bağlamadan, sapsarı saralmış köhnə qəzetə bükülü bağlamadan bir çürüntü iyi gəlirdi və bütün qışı qarın altında qalıb yaza çıxmış, təzədən yarpaq açan, çiçəkləyən ağacların dibindəki xəzəl nədənsə Zübeydənin

yadına düşdü və birdən-birə onun ağzına da bir cür təm gəlirdi, elə bil çürük meyvə yeyirdi.

Bu çürüntü iyi, bu təm arvadı lap kövrəltdi və ümumiyyətlə çox az-az kövrələn Zübeydənin gözləri doldu.

Üçkünc əsgər məktubu burda idi, bu bağlamanın içində, Zakirin məktubu.

Zübeydə məktubu götürüb açdı və illərdən bəri saralıb-solmuş, tələsik yazılmış o qısa məktubu oxumağa başladı; birnəfəsə oxudu, elə bil illərin acı idi, çörək tapmışdı birdən-birə, təpəşdirirdi gözünə.

“Zübeydə!

Bu məktubu sənə ön cəbhədən yazıram. Atışma kəsib indi, bir azdan yenə başlayacaq. Düzün deyim ki, yazmaq istəmirdim sənə bu məktubu, amma yarım saat bundan qabaq güllə yağış kimi üstümüzə yağanda, bildim ki, gərək yazam sənə bu məktubu. Adam bu güllə yağışının altında olanda hər şeyi yaddan çıxarır, bütün pisliklər yaddan çıxır, ancaq yaxşısı yadda qalır.

Sən məni istəyə də bilərsən, istəməyə də bilərsən, ancaq özünü istə. Mən müəllim deyiləm, sən də şagird deyilsən. Nəsihət eləməyəcəyəm sənə, ancaq o evə gedib-gəlmə. İşə gir. Özünü hayıf eləmə. Sən də bir kişinin qızısən. Həmin kişinin papağını yerə soxma. Yenə başladı atışma. Xudahafiz. Sağ qalsam, yenə yazaram sənə. Sən də bir söz yaz.

Zakir. 12 yanvar 1942-ci il”

Zakir birini də yazmışdı məktubun, ikisini bir yerdə almışdı Zübeydə, cavab yazmadı Zakirə və bir də gedib mərkəzi poçta dəymədi ki, görsün təzə məktub var ona, yoxsa yox? Bəlkə çox məktub yazmışdı Zakir və bu məktublar da Zübeydəni gözləyib, gözləyib axırda qayıtmışdı Zakirin özünə? Bəlkə heç çatmamışdı Zakirə. Qırx üçdə ölüm xəbəri gəlmişdi Zakirin... Yox, deyəsən qırx dörd idi... Nə isə...

Görəsən yenə məktub yazmışdı Zakir? Niyə yazaydı axı, niyə yazaydı, ona görə ki, həmin yaz günü aldatmışdı Zakiri ki, gələcəyəm görüşünə, getməmişdi? Ona görə ki, Zakir gecə-gündüz çəkmə fabrikində işləyib bacıları üçün çörək pulu qazanırdı, Zübeydə də qızıldı Adil kimilərinin haram puluna qarnı tox, damağı da ki, çağ, kef eləyirdi? Ona görə ki, o uzaq yaz axşamı Zakir Zübeydə ilə qızıldı Adilin qabağına çıxıb ona hücum

eləmək istəyən qızıldışi bir yumruq ilə yerə uzadanda Zübeydə “Ay aman!...” — eləyib qızıldışın üstünə cummuşdu. Qızıldışi yerdən qaldırmışdı. Qızıldışla birgə getmişdi? “Zübeydə! (“Ay can!...”)

Bu məktubu sənə ön cəbhədən yazıram. (“Yazan barmaqlarına qurban olum sənini!...”)

Atışma kəsib indi, (“O atışma gətirənin ciyəri yansın, necə ki, yandı da, qara yerə girəydi o, necə ki, girdi də...”) bir azdan yenə başlayacaq. Düzünü deyim ki, yazmaq istəmirdim sənə bu məktubu, (“Əcəb eləyirdin, lap əlinin içindən gəlirdi, yazmayaydın heç gərək... Niyə yazırdın mənim kimi ləçərə? Mən taydım sənə? Sən təmizin, gözəlin, kişinin biri ydin, mən vələdüznanın cövhəri, özü də çirdab içində, xirtləyə kimi... yazmayaydın gərək...” amma yarım saat bundan qabaq güllə yağış kimi üstümü zə yağanda (“O güllə gərək mənim başıma yağaydı...”) bildim ki, gərək yazam sənə bu məktubu. (“Nahaq yerə, lap nahaq yerə...”) Adam bu güllə yağışının altında olanda (“can-can...”) hər şeyi yaddan çıxarır, bütün pisliklər yaddan çıxır (“Çünki özün təmiz idin, yaxşı idin...”) ancaq yaxşısı yadda qalır. Sən məni istəyə də bilərsən, istəməyə də bilərsən. (“Səni istəməyənin gözü çıxaydı, necə ki, işıqlı dünya qaranlıq zülmət olub onunçun...”) ancaq özünü istə. (“Nəyimi istəyim özümün, nəyimi?...”) Mən müəllim deyiləm (“Müəllimdən də artıqsan...”), sən də şagird deyilsən. (“Şagird professoruydu mənim yanımda...”) Nəsihət eləməyəcəyəm sənə. (“Nə təsir eləyəcəkdi mənə nəsihət? Adamın gərək qanında olaydı, Zakir...”) Ancaq o evə gedib-gəlmə. (“O evin nə təqsiri, təqsir özündədi adamın, ev neyləsin?”) İşə gir. (“Ay işlədim mən, ha!...”) Özünü hayif eləmə (“Elədim, ay Zakir, ay qadası, yaman hayif elədim özümü, iki qəpikdi mənim qiymətim, kül olub mənim başıma, ay Zakir, ay qadası, ay canım, sənə qurban.. zay elədim özümü. Zay oldum getdim, ay Zakir...”) Sən də bir kişinin qızısı, həmin kişinin papağını yerə soxma. (“Soxdum yerə o rəhmətliyin papağını, Zakir, lap quyunun dibinə soxdum. Doğrayardı məni sağ olsaydı, öz əliylə doğrayardı...”) Yenə başladı atışma (“Muğayat ol, a bala!...”)

Zübeydə daha məktubun ardını oxuya bilmədi, saralıb-solmuş hərflər gözlərinin qabağında yayıldı və elə bil ki, həmin bürkülü yay gecəsində bütün bu otaq basma kağıza düşmüş mürəkkəb damcısı kimi ətrafa yayıldı, qaranlıqlaşdı, havasızladı; bütün bu otağa, bu otağın əşyalarına, divarlarına, döşəməsinə, tavanına elə bil tünd bir örpək salındı və bu örpəyin o biri üzündə, bir dumanlıq arxasında on yeddi yaşlı cavan bir qız, gözəl bir qız kəndin camaatıyla bərabər atasının cəsədi qoyumuş mafənin ardınca gedirdi; günəşli bir gün idi və günəşli ləpələrlə sahilə qaçırdı, elə bil dənizdə bir

günəş sevinci var idi və on yeddi yaşlı qız, meyitinin dalınca getdiyi atasının ölümünə yanmaqdan daha çox dənizin sevincinə sevinirdi; elə bil bu saat bütün kənd camaatının dərdi-qəmi bu on yeddi yaşlı qız üçün tamam yad bir şey idi, çünki o on yeddi yaşlı qız nə ölümü dərk edirdi, nə də dərk etmək istəyirdi; on yeddi yaşlı qız özü də bu günəşin bir parçasıydı, bu dənizin bir parçasıydı və illər keçdikdən sonra da o qız, bax eləcə, günəşsiz sevinə bilmirdi, şadlana bilmirdi, yaşaya bilmirdi, kasıbçılıqdan isə günəş boylanmırdı, müharibə illərinin çörəksizliyində günəş doğmurdu; aclıq olsun, kef olsun, deyiblər, amma düz deməyiblər, lap ağ yalan deyiblər, aclıqla kef bir araya sığışan şey deyil, hər halda Zübeydə, o gözəl qız, müharibə illərinin o xatın qızı belə bir əqidədəydi. Araz aşığından idi o qızın. Kür topuğundan, özünü kefi köklüyün, damağı çağlığın odunda yandıran, yandırıb kül eləyən bu baxtı qaranın...

Zübeydə bağlamanı büküb dolabın alt gözünə qoyu, yeşiyi bağlayıb burnunu çəkə-çəkə, gecə köynəyinin yaxası ilə üz-gözünün yaşını silə-silə ayağa qalxdı, otaqdan çıxıb külafirəngiyə tərəf gəldi, yuxarı qalxıb palazın üstündə oturdu və dənizə baxdı.

Zübeydə yadına gələndən bu dənizin sahilində oynamışdı, anası onca günün içində sətəlcəmdən öləndən sonra, bütün bu tərəflərdə, Abşeronun bu hissəsində məşhur balıqçı olan atasının torunu Zübeydə yamamışdı, qayığını Zübeydə silib-süpürmüşdü, atası ölən həmin gecə bütün kənd camaatı onların evinə girib-çıxmışdı, amma heç kim də bunu bilməmişdi ki, Zübeydə səhərə kimi dənizin, bax bu sahilində təkcə oturmuşdu.

Əslində, lap əslində, Zübeydə bu dənizin yanında da üzüqara idi, çünki nənəsilə tək qaldığı o uzaq illər, bax, bu dəniz Zübeydənin beynindəki bütün fitnə-fəsadların, kin-küdurətin, nəfs-tamahın şahidi olmuşdu; Zübeydə indi belə fikirləşirdi, indi o uzaq illərin firavanlıq, fironluq arzu-xəyallarını fitnə-fəsad hesab edirdi, indi, onda yox. Nənəsi yazıq o qədər qocalmışdı ki, ölməyinə yaxın (nənəsi öləndə müharibə idi ikinci ili idi) Zübeydəni öz balıqçı oğlu hesab edirdi, yəni Zübeydəni, Zübeydənin atası bilirdi, əlbəttə, doxsandan idi bu və elə bu özü də doxsandan idi ki, Zübeydə bu dəm bütün bunların hamısını beləcə fikirləşir.

Yel yenə tamam-kamal dayanmışdı və hətta külafirəngidə də ağcaqanadlar adamı oturmağa qoymurdu, elə bil ki, vızıldaya-vızıldaya hər şeyin keçib getdiyindən, heç nəyin geri qayıtmayacağından dəm vurub uçuşurdu; xartutun yarpaqları səsini təmamilə kəsmişdi. Dənizin uğultusu elə bil başqa bir dünyadan gəlirdi, elə bil o biri dünyanın səsi idi və elə bil ki, gecə ovuna çıxmış o iki yarasa da bürküdən karıxdığı üçün ağaclara dəyirdi, evin

divarına toxunurdu, külafirənginin dirəklərinə çırpılır. Hərdənbir gələn cırcırama səsi də sabahın nəfəs kəsən istisindən xəbər verirdi.

O ev isə, Şirinxanımın o köhnə evi, içərişəhərin qoşa qala qapısı ağzındakı ikimərtəbəli binanın ikinci mərtəbəsində idi. O ev də, ondan beş-altı bina aralıdakı Zakirgilin evi də indi çoxdan sökülmüşdü, yerində meydan salınmışdı. Zübeydənin cavanlıq günlərindən çoxu, yəni o günlərinin ki, ağrısı indi ağrıdırdı Zübeydəni, Şirinxanımın o evində keçmişdi.

Şirinxanım Zübeydəgilin - bu qayğısız və gözəl, nazlı-qəməzəli qızların içində hamısından ağıllısı, tədbirlisi, işə yarayanı və istiqanlısı idi. Şirinxanım anası ilə yaşayırdı, anası Sabunçu vağzalında pəraşki satan idi və səhər tezdən gecəyə kimi evdə olmurdu, olanda da rəfiqələrin əl-ayağına dolaşmırdı, “yaxşı eləyirsiniz, kef eləyirsiniz, əlivizin də içindən gəlir, beşgünlük dünyadı” deyirdi, qızı ona bir şey bağışlayanda, ya bir kofta, yabir yaylıq, ya da bir başqa şey alanda, Zübeydəgil ona bir hədiyyə verəndə arvadın uçmağa qanadı olmurdu və sidq-ürəkdən özünü də, qızını da xoşbəxt bilirdi, “əcəb eləyirsüz, işləmirsüz, qoy nə qədər hürürlər hürsünlər, paxıllıqdandı hamısı, səhər sübhədən gecəyə kimi ayaqüstə vağzal qabağında pəraşki satıram, nəyim var, bir həsirəm, bir də Məmməd Nəsirəm, əcəb eləyirsüz, lap əlivizin də içindən gəlir” deyirdi.

Şirinxanım yaxşı arvad paltarını tikirdi (elə indi də, xəstəxanada baş həkim işləyirdi, amma öz paltarlarını özünü tikirdi, başqasına etibar eləməirdi) və o zaman Bakının bir çox məşhur xanımları İçərişəhərin həmin qoşa qala qapısı ağzındakı ikimərtəbəli sarı binaya gəlib-gedirdi, Şirinxanıma paltar tikdirirdi. Zübeydəgil saatlarla bu evdə oturub bir-birləriylə dərdləşirdi, zarafatlaşırdı, küsüşürdü, barışırdı və Zübeydəgilin ən gözəl məclisləri, dalbadal ad günləri - hərəsinin bir ilə dörd-beş ad günü - bu evdə keçirdi. Çox şərəblər içilmişdi, çox qədəhlər sındırılmışdı o evdə. Bir dəfə işıq sönəndə qızıldıq Adil yüzlük yandırıb stolun üstünə işıq salmışdı və o vaxt bir ağızdan min ağıza hamı demişdi ki, bəxtəvərdir Zübeydə, yəni bəxtəvərdir Zübeydə ki, belə bir oynası var.

Beləydi, Zakir... Bax, beləcəydi, Zakir, işlər...

Şirinxanımgilə paltar tikdirməyə gəlib-gedən xanımlar özlərini dartırdılar, Zübeydəgilə yuxarıdan aşağı baxırdılar, bilirdilər ki, Zübeydəgil hansı yuvanın quşlarıdır, amma əslində ürəklərində həsəd aparırdılar Zübeydəgilə, həsəd aparırdılar gözəlliklərinə, kef çəkmələrinə, utanmazlıqlarına və Zübeydəgil də elə bilirdi ki, həmişə də belə olacaq, day demirdilər ki, ətdən olan divara etibar yoxdur.

Yavaş-yavaş hər şey dağıldı getdi, adamlar ayrıldı bir-birindən, qızıldış Adili tutdular getdi, beşbarmaq Əsədağanı çopur Nəcəfqulu bıçaqla vurub öldürdü, özü də tutuldu getdi. Kəriş ağıllı çıxdı, tulladı hər şeyi, gitara çalib-oxumağını da tərgitdi (amma bunu nahaq elədi...), gedib öz gücünə instituta girib oxudu, indi deyirlər ki, hansı zavodunsa direktorudu, Dibirovu vəzifədən çıxartdılar, hardasa itdi-batdı və o günlər yavaş-yavaş uzaq-uzaq illərin xatirəsinə çevrildi və indi, bu bürkülü yay gecəsi, bu külafirəngidə o uzaq-uzaq illərin xatirəsini bir tar müşayiət edirdi, o tarı Zakir çalırdı və Zakirin güclü kişi barmaqları altında tarın simləri o xatirələrin boşluğundan, mənasızlığından, puçluğundan söhbət açırdı.

Zakir bu tarı hərdən bir çalırdı, özü də axşamlar çalırdı, Zübeydə hərdən Şirinxanım gilə gedəndə, hərdən Şirinxanım gildən qayıdanda bu tarın səsinə eşidirdi və burasını da yaxşı bilirdi ki, bu tarı çalan oğlan onu istəyir; hələ Zakir öz sözünü Zübeydəyə deməmişdən əvvəl bilirdi bunu, Zakir qızıldış Adillə onun qabağını kəsiyi o vaxtdan xeyli əvvəl bilirdi bunu, Zakirin baxışlarından, Zakirin evlərinin qabağına çıxıb küçədə onu gözləməyindən bilirdi bunu.

Bir dəfə Şirinxanım bir məclisdən sonra, stolun üstündə artıq qalmış bir fujer şampanı birnəfəsə başına çəkib demişdi ki, Zakirə görə bütün kürreyi-ərzdəki kişilərdən zəhləsi gedib, Zakirə görə həyətdən rəncidə-hal olub, Zakir Şirinxanımın məhəbbətinə cavab vermədiyi üçün və Şirinxanımın üzünə baxmadığı üçün belə olub. “Ölürəm o tar çalan oğlanın dərdindən! — demişdi Şirinxanım, sonra da üzünü Zübeydəyə tutub: — Görmürsən, — demişdi Şirinxanım. — Görmürsən səni istəyir o, korsan sən, görmürsən, niyə özünə bir gün ağlamırsan? Elə bilirsən o ərlərini gözləyənlərin, o qardaşlarını, atalarını, nişanlılarını gözləyənlərin qarğışı tutmayacaq bizi? Bu saat bir tikə qara çörək tapıb yeyə bilməyənlərin ahı tutmayacaq bizi? Elə bilirsən bu məclislərin, bu tostların, bu yağlı sifətlərlə üz bəsurət oturmaqlarımızın peşmançılığını çəkməyəcəyik biz?”.

Əlbəttə, Zübeydə təəccüb eləmişdi ki, bu nə sözlərdi belə, danışır Şirinxanım, çünki bu sözlər Şirinxanıma yaraşmırdı və heç kimin ağına da gəlməzdi ki, Şirinxanımın dilindən belə sözlər eşitmək olar, amma sən demə Şirinxanım da belə Şirinxanım imiş. Dürdanə demişdi: “— Elələrinə, - yeni ki, Zakir kimlərinə, - biz lazım deyilik daha. Bizlə gəzəcəklər, kef eləyəcəklər, sonra gedib ev qızı tapıb alacaqlar. Elələrinin analarının, bacılarının zəhləsi gedir bizdən!...” Roza demişdi: “— zəhlələri özlərindən getsin, bizdən niyə? Neyləmişik onlara? Kimə neyləmişik e, axçı, biz? Kimin

ərini əlindən almışığı? Ər öz arvadını aldadıb başqasının yanına gedirsə, onda kül onun o arvadının başına!”.

Və birdən-birə Zübeydənin yadına düşdü ki, keçən qış Bakının kolxoz bazarında ondan sirkə-badımcan alan o şubalı xanım kim idi elə... Birinci gün idi bazara sirkə-badımcan çıxarmışdı Zübeydə, həmin şubalı xanım gəlib ondan xeyli sirkə-badımcan aldı və xanım Zübeydəyə çox tanış gəldi, amma ha fikirləşdi ki, kimdi bu belə, tapa bilmədi, köhnə rəfiqələrindən deyildi, o tanış-bilişlərindən deyildi, amma heç cürə bilmədi ki, kimdi. Şubalı xanım sirkə-badımcanın pulunu verib gedə-getdə soruşdu:

— Tanımadın mənə?

— Yox...— dedi Zübeydə.

— Amma mən səni tanıdım, — deyib çıxıb getdi həmin şubalı xanım.

İndi tanıdı onu Zübeydə, bu isti yay gecəsində, bu külafirəngidə oturub dənizə baxanda tanıdı onu: Zakirin bacısı idi o şubalı xanım, ortancıl bacısıydı deyəsən, Ədiləydi adı gərək ki...

Kiminin əvvəli, kiminin axırı...

Üç bacısı vardı Zakirin, bir anası, bir də özü. Bacılarının üçünü də oxutdurdu Zakir və bu üç bacının üçü də Zübeydə ilə qanlı-bıçaq idi. Aralarında bir kəlmə söhbət də olmamışdı. Hərdən küçədən gedib-gələndə o qızların baxışlarından, kinli-küdurətli, acıqlı və bir balaca da həsədli baxışlarından oxuyurdu bunu Zübeydə. Dürdanə deyirdi: “—Səni qardaşlarına qısqanırlar, istəmirlər ki, onlardan başqa bir başqa qızı da istəsin qardaşları”. Ya doğrudan da Dürdanə düz deyirdi, ya da bacılar Zübeydəni Zakirə layiq bilmirdi, həsədlə Zübeydənin sir-sifətinə, geyim-keçiminə baxırdılar, amma onu qardaşlarına layiq bilmirdilər; bu, indi Zübeydənin ağına gəlirdi. O vaxtlar belə şeylər ağına gəlməzdi, o vaxtlar bu qızlara heç salam da verməzdi ki, xəncərinin qaşu düşər...

Böyüyü Dilarə idi, sonra Ədilə idi, sonra da Həlimə idi. Zakir əsgər gedəndən bir az sonra Həlimə xəstələndi, öldü. Sonra nə oldu, Zübeydə bilmədi, çünki günlərin bir günündə Şirinxanım evini üçotaqlı bir mənzilə dəyişdi, indi yaşadığı mənzilə: mətbəxsiz-zadsız o iki otağın üstündə lap az pul verib bir əsgər ailəsi ilə dəmdəsgahlı üçotaqlı mənzilə dəyişdi.

Və Ədilə bazarda onu tanımışdı.

Və bir az keçəcəkdi, dan yeri tamam söküləcəkdi, yaşlı bir arvad gecə köynəyini çıxarıb paltarını əyninə geyəcəkdi, güya ki, yuxudan durubmuş kimi, quyunun suyunda əl-üzünü yuyacaqdı. Həyat-bacaya əl gəzdirəcəkdi, sonra Abdulla kişinin bekarçılıqdan düzəltdiyi süpürgələri qoltuğuna vurub milisioner Səfər görməsin deyə ora-bura baxa-baxa kəndin bazarına gedəcəkdi, bu süpürgələri yayda kəndin həndəvərindəki bağlara köçüb dincələn şəhər adamlarına satmağa çalışacaqdı, sonra yenə evə qayıdacaqdı, həyat-bacaya əl gəzdirəcəkdi, gündən-günə daha artıq yorula-yorula ağacları, gülləri, göy-göyärtini sulayacaqdı, güc-bəla ilə meyvə talvarına dırmaşib üzüm yığacaqdı, üzümlərin doşablığını, sirkəliyini, yeməliyini ayıracaqdı, sonra bir az külafirəngidə oturacaqdı, bir az dənizə baxacaqdı, bir az dünyanın işlərini fikirləşəcəkdi, sonra gedib artırmadakı miçətkənin altına girəcəkdi, gözlərini yumacaqdı ki, yatsın...

VIII

Ağagül əvvəlcə elə bildi ki, bu toyuq səsini yuxuda eşidir, çünki bütün gecəni qatmaqarışq yuxular görmüşdü və qırmızı çil toyuq da Nisənin gözlərindən süzülən yaş gilərləri kimi yuxudan-yuxuya keçmişdi, amma Ağagül gözünü açanda və külafirəngidən başını qaldırıb həyatə baxanda gördü ki, qırmızı çil toyuq doğrudan da həyatdədi, hasarın dibinə düşüb qalib, bərkdən də qaqqıldayır; sonra qırmızı çil toyuq çırpınıb ayağa qalxdı və hirsə qaqqıldaya-qaqqıldaya ki, bu nə gecə macərəsidə belə mən düşmüşəm, o tərəf-bu tərəfə yeriməyə başladı.

Sonra hasarın o biri tərəfindən torbanı da qırmızı çil toyuğun dalınca həyatə atdılar.

Ağabacı qaqqıltıya hövlnak yuxudan oyandı, əvvəlcə elə bildi ki, həyatə tülkü gəlib, istədi bütün günü Bakıyla kənd arasında işləyən avtobusu sürə-sürə bərk yorulub gecə top atılsada yuxudan oyanmaq bilməyən əri Ağababanı yuxudan oyatsın, amma artırmadakı yerindən həyatə boylanıb gördü ki, hində sakitlikdi, təkcə qırmızı çil toyuq hasarın dibində qaqqıldaya-qaqqıldaya o baş-bu başa yeriyir və aravad buna təəccüb elədi, elə başa düşdü ki, qırmızı çil toyuğu yaddan çıxarıb hinə salmayıb, sonra yenə xorultusu aləmi başına götürmüş Ağababanın yanında yerinə uzandı və təzədən yuxuya getdi.

Dan yerinin şəfəqləri isə qızarırdı.

Fevral, 1977

Dubultı.

Veb direktor: Betti Bleyer

Mətni yığdı: Nərgiz Abadi

Yoxladı və veb üçün hazırladı: Aydan Nəcəfova

AZERİ.org-a qoyuldu: Sentyabr, 2005